

LEXICO NIN MGA TATARAMON NA GINAGAMIT SA BIBLIA ASIN LITURGIA

I BIKOL – BIKOL

A

agabaab (*nag-aāgabáab*),¹ nanginginit sa pag-mawot (may kahulugan na sexual), nag-aalab (Tag.)

agimadmad (*naka-agimadmad*),² nakaaram (naka-isi) ta nabuksan an isip (mata); magkamalay.

alagaag (*mag-alagaag*),³ dangadang (magdangadang), mag-aboton, paráni (naghaharani na), maabot na.

alaw (*inalaw*),⁴ layas (palayason) o hale (pahaleon) laban sa boot; sikwalon.

alinawnan,⁵ itom na pabilog na bukasán sa tahaw kan *iris* kan mata; iyo ini an kabtang kan mata na nagsusukol (nagbabàgo kan sukol) kan liwanag na naglalaog sa mata; pupil (apple) of the eye (Ing.).

alipuros,⁶ makusogon na hangin na nagtataririk kun bagyo o raot na panahon; ipo-ipo (Tag.).

almena,⁷ gapong pansanggâ.

angba (*nag-*),⁸ magkugos an kamot sa líog nin kaolay (nin kapwa) na kaatubang o kataed.

anira,⁹ harong nin lukot o putyokan, kun saen makukua an mahamis asin mapulot na dugos (tangguli).

antinomio,¹⁰ pula o nagpupula-pulang may salak/halò na pagka-kayumanggi an color na microcrystallino na ginagamit na alahas.

apa,¹¹ mga ohot na alang (atá halimbawa nin paroy) na nakasuhay sa pisog pakatapos na ginikon kaya madali man na suloon; alpog (*pulvis* sa Vulgata).

apad,¹² alang (daing-pakinabang) na daga (tigang, Tag.), mayong nagtutubong tanom; matagas na daga kaya dai naglalaboy arog бага kan madrigal, dai tinutuboan nin tinanom; *apad*, mahiwas asin pantay na daga na doot sana an nagtutubo na mayo ni anong kakahoyan; matagas na daga kaya dai naglalaboy arog бага kan madrigal, dai tinutuboan nin tinanom..

atbong,¹³ dakulang labot o kalot sa dagâ.

¹ *In concipiscientia* (Cf. Dan 13, 20).

² וַיֵּדָע, way-yê-ḏā-ū (Heb.); *cognosco*, *cognoscere* (Vul.), *cognovissent* sa Gen. 3,7 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana V-Viernes).

³ וַיָּהִי way-hî (Heb.); *advenio*, *advenire* (Vul.), *advenerat* sa Ex 14,24.

⁴ ἐξεβάλον, exebalon (Gk.); *eicio*, *eicere* (Vul.), *eiecerunt* sa Lc 4,29 (cf. Evangelio, Cuaresma III-Lunes).

⁵ וַיִּשְׁכַּח kə-ʾî-šō-wn (Heb.); *pupilla*, *-ae* (Vul.), *pupillam* sa Sal 16,8; cf. Antifona sa Paglaog, Cuaresma III-Martes.

⁶ בַּסְרָה bas·'a·rah (Heb.); *turbo*, *turbinis* (Vul.), *turbinem* (*in caelum*) sa 2 Had 1, Enot na Babasahon (II), Miercoles, Semana XI « kan Taon ».

⁷ שִׁמְשׁוֹן šim-šō-ṭa-yik (Heb.), *propugnacula*, *-ae* (Vul.), *propugnacula* sa Is 54,12. Cf. Ika-apat na Babasahon, Vigilia Pascual.

⁸ ἐπιπесόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον, epipesontes epi ton trachēlon (Gk.); *procumbentes super collum* (Vul.), sa Mga Gibo 20,37; cf. Enot na Babasahon, Pascua VII – Miercoles.

⁹ שֻׁפְרִים šū-pīm (Heb.), *favus*, *favi* (Vul.), *favum* sa Sal 19,11.

¹⁰ בַּפּוּךְ bap-pūk (Heb.); there is no strict equivalent of this word in the Vulgate, rather *lapides* (stones) is used alone in Is 54,11.

¹¹ כָּמֹס kam-mōš (Heb.); *pulvis*, *pulveris* (Vul.), *pulvis* sa Sal 1,4; cf. Salmo, Jueves Paka- Miercoles de Ceniza.

¹² בְּצִרְבָּה bā-ʿā-rā-bāh (Heb.); *desertum*, *deserti* (Vul.), *deserto* sa Jer 17,6. Cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Jueves.

¹³ שְׁוֵה šū-hāh (Heb.); *fovea*, *foveae* (Vul.), *foveam* sa Jer 18,20 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Miercoles); sa Is 35,1 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Lunes).

atrio,¹⁴ (dakulang) espacio sa ipag-ilaog nin edificio o harong.

awas (*inaawasan*),¹⁵ dalihig (dinadalihigan), bulos (binubulosan); agos (*inaagosan*).

B

bága (Sor.), boot sabihon sa Matnog (Sorsogon) color na pulá; sa Bicol Naga, *dangdang* ta nasulô.

balakid,¹⁶ sagana, dagyâ, matináo.

balat-tingaw,¹⁷ nakakasuya o nakaka-irita ta garo tingaw (saradit na tanga), mayo nin pakinabang.

balô (*magbalô*, *pagbalô*),¹⁸ maorop, maingat na magsiyasat tanging maheling kun totoo, kun pwede, kun marahay o bako; subok (Tag.), magprobar.

bantulin (*magbantulin*),¹⁹ mangelotan na magsabi (mahiling), maghula sa pagharubay.

barim,²⁰ halangkaw na doot, na manipis o maniwang an dahon, nagtutubo sa tubig o sa matubig na dagâ.

basang-basang (*basang-basangon*),²¹ gamiton (orog na an mga banal na/sagradong bagay) na may kawâran nin paggalang.

batyag,²² abotan nin kulog na tanda nin pagpangaki dara kan paghiro nin omboy sa popônan, *e.g.*, pagsipà nin mga bitis ta mag-iluwason na, na iyo an dahilan kan namamatean kan kulog.

benda,²³ (mag-), bugkos (tapal na tela o yamit) sa lugad.

beryl,²⁴ inukit na gapô, kristal (crystal).

bingat (ibingat),²⁵ *gangaw*, onat nin kamot sa pagbikyaw (sa paghamon).

bulwang (mag-),²⁶ mag-awit na nagrorkyaw.

busog,²⁷ bikô na kasangkapan na ginagamit sa pagpanà.

C

cebada,²⁸ (sinublî sa *Esp.*; ngaran na científico: *hordeum vulgare*, sa Ingles *barley*), sarong *cereal* na tipasi na kaayon sa familia nin mga doot, gamit sa kakanon arog baga kan tinapay, pambahog sa hayop, asin ginigikanan nin malta sa pagtimpla. Ini bilog na tipasi na mayaman sa hibla (fiber) asin iba pang mga nakakapakusog sa hawak.

cepo,²⁹ (sinublî sa *Esp.*), *pálo* o *paló*, hariging kahoy, sungó; pálo, hawak kan dakula nang kahoy (*yagis*, kun sadit pa); nagigin paló kun ginigibong harigi (cf., paló).

¹⁴ *Atrium*, -i (Lat.), Prefacio II, Pascua nin Pagkabuhay-liwat.

¹⁵ ῥῦσει, rhysei (Gk.); *profluvium*, *profluvii* (Vul.), *profluvio* sa Mc 5,25 (cf. Evangelio, Semana IV-Martres).

¹⁶ *Largitus*, -a, -um (Lat.), gikan *largire* (*magwaras*, to grant) asin katumbas kan *largitas*, -atis (Lat.), *sagana*, *dagyâ* kaya matináo. Hbw. *miseriórdiae largitatem* in Prefacio II-Virgen Maria.

¹⁷ δύσχετος, duschrestos (Gk, Sept.); *inutilis*, *inutilis*, *inutile* (Vul.), *inutilis* sa Kad 2,12; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma-Viernes.

¹⁸ δοκιμάζειν, *dokimazein* (Gk.); *probo*, *probare* (Vul.), *probetis* sa Rom 12,1; cf. Ika-duwang Babasahon, Domingo XXII.

¹⁹ הִגִּיד, hig-gi-dāh (Heb.); *praedico*, *praedicere* (Vul.), *praedixit* sa Is. 45,21 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Miercoles).

²⁰ כֶּאֱמֹן, kə-’aḡ-mōn (Heb.) sa Is 58,5; cf. Enot na Babasahon, Jueves Paka-Miercoles de Ceniza.

²¹ הִלְלוּ, way-ḥal-lə-lū (Heb.); *polluo*, *polluere* (Vul.), *polluerunt* sa Ez 36,20. Cf. Ika-pitong Babasahon, Vigilia Pascual; κοινόν, koinon (Gk.) sa Mga Gibo 11,8; κοῖνου,

koinou (Gk.), *comunis* (Vul.), *comune* sa Mga Gibo 11,8-9, Enot na Babasahon, Pascua IV – Lunes.

²² הָלַח, hā-lāh (Heb.); *pario*, *parere* (Vul.), *pariebas* sa Is. 54,1 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Jueves).

²³ שָׁרַף, bə-šê. (Heb.); *curo*, *curare* (Lat.) Cf. Osea 6,1.

²⁴ הִלְכֵם, ‘eq-dāh (Heb.); *lapides sculptos* (mga inukit na mga gapô, Vul.) sa Is 54,12.

²⁵ ἐξτείνετε, exeteinate (Gk.); *extendo*, *extendere* (Vul.) *extendistis* sa Lk 22,53; cf. הִלַּח way-yiṣ-lah (Heb.); *extendo*, *extendere* (Vul.), *extendit* sa Gen. 22,10.

²⁶ הִיבִיל, piṣ-ḥū (Heb.); *jubilo*, *jubilare*, *jubilavi*, *jubilatus* (Vul.), *inbilate* sa Sal 98,4; cf. Salmo sa Enot na Babasahon, Pascua VI – Jueves.

²⁷ קַשְׁתָּ, qe-šet (Heb.); *arcus*, *arcus* (Vul.), *arcus* sa 1 Sam 2,4 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Diciembre 23).

²⁸ κρίθινος/κρίθινοι (nom), κρίθινον (gen. pl.), krithinōn (Gk.); *bordiacius* (-ia, -ium) (Vul.), *panibus bordiaciis* sa Jn 6,13.

²⁹ ξύλον, xylon (Gk.); *lignum*, *ligni* (Vul.), *ligno* sa Mga Gibo 16,24 (cf. Pascua VI – Martes).

codo,³⁰ sarong dupá (Ing: cubit), sukol nin labà gikan sa abaga abot sa poró kan tahaw na moro sa kamot.

coscoja,³¹ makusog asin matagas na kahoy (sa Esp., *quercus coccifera*), sa familia kan *beech*, midbid sa dahon kaini na sa gilig may nag-uurutwal na kabtang sa lambang pag-ultanan, na sa kabilogan kan kahoy nagtatao nin mahiwas na pandong (sa Eng. oak).

D

dagami,³² (stubble) tada nin tanom na paroy, walat sa omá (pinutolan na nin bungang paroy), pakatapos nin pag-ani.

dagkâ (*padagká*),³³ *a*) mang-alok, nakakaalok huli ta marahay o magayon (attractive); *b*) nakakataong buhay (inspiration); *c*) pag-alok na mapasalâ, na maggibo nin maraot, na mapasubò; pawaraon; paharayoon sa marhay; sinasalâ an dalan tanging mawarâ asin mapakaraót; *d*) manligaw (Tag.), mang-akit (Tag.).

dagyá,³⁴ sagana, balakid, labi-labi; sa Ing. abundant, abundantly o copious/copiously (kaya: *kadagyaan*, *affluentia*, *abundance* o *profusion*).

dalisay,³⁵ daing/mayong-salák (puro, Esp.), mayo nin pagsagin-sagin, totoo-sa-boót, tunay na isinasaboót; tapat (Tag.).

dalinamâ,³⁶ bitoon pagka-aga.

damat,³⁷ lakop asin nakakagadan na helang (plague, epidemic); salot (Tag.)

dayaday,³⁸ danay, pirmi o parati, kanunay (Bis.).

dintel,³⁹ pasagi o bigà sa pamayohan nin pintoan; gililan (Tag.)

dubagì,⁴⁰ pagmasadit sa kapwa, o hababa o maraot na paghiling sa kapwa, pag-olog-olog.

dupil (*magdupil*),⁴¹ mag-oyon, mag-iba (magka-ibahan), mag-ayon; kaya *dinupilan*: inoyonan, inibahan, inayonan.

durupilan,⁴² kadakul-dakul na tawo (Ing., multitude).

dúwang,⁴³ dúngaw, hale sa itaas mahiling sa ibabâ (an naghilihing yaon sa itaas, an hinihiling yaon sa ibabâ kaya nakadukô na naghilihing).

E

efa,⁴⁴ antigong sukol sa Hebreo nin mga alang (arog baga nin arina) katimbang nin sukol nin gabat.

³⁰ Cf. Ez 47,5; Enot na Babasahon, Cuaresma IV-Martes. Sa Hebreo sinasabi sa Ez 47,5 *הֶלֶב*, 'e-lep, (sangribo) sana, siring man sa Vulgata sinasabi man na *mille* (sangribo).

³¹ *prinus prini* (Vul.), *prino* sa Dan 13,58 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Lunes).

³² *תֵּבֵן*, te-ben (Heb.); *palea*, *paleae* (Vul.), *paleas* sa Is. 11,7; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Martes.

³³ *Seductio* (-onis) from *seduco*, *seducere*, *seduci*, *seductus* (-a, -um), *seducciónibus* sa Pagbâgo kan mga Panugâ sa Bonyag, Domingo kan Pascua kan Pagkabuhay-liwat; *alacri* (*alacer*, *alacris* -e), sa Colecta, Domingo III, Adviento.

³⁴ *Affluenter* (*affluentia*), sa Antifona Paka-comunion, Diciembre 21.

³⁵ *εὐκρίνεια*, *eilikrineias* (Gk.); Agid sa *καθαρός*, malinig ta daing salak na digta, cf. Mt. 5,8; *sinceritas*, *sinceritatis* (Vul.), *sinceritatis* sa 1 Cor. 5,8 (cf. Ika-duwang Babasahon, Misa Pagka-aga, Domingo kan Pascua kan Pagkabuhay-liwat).

³⁶ *לְחָר*, miš-hār (Heb.); *lucifer*, *luciferi* (Vul.), *luciferum* sa Sal 110,3 (cf. Salmo Responsorial [I], Semana II-Lunes).

³⁷ *λοιμοί*, loimoi (Gk.); *pestilentia*, *ae* (Vul.), *pestilentiae* sa Lc 21,11 (Evangelio, Domingo XXXIII kan Taon C).

³⁸ *πολλάκις* *pollakis* (Gk.); *frequenter* (Vul) sa Jn 18,2.

³⁹ *הִיָּשְׁמָה* *ham-mas-qô-np̄* (Heb.); *superliminare*, *superliminaris* (Vul.) *superliminaribus* sa Ex 12,7 (cf. Enot na Babasahon, Misa Pagkahapon, Jueves Santo).

⁴⁰ *ἐξουθενώ*, *exoutheneō* (Gk.); *aspermor*, *aspermari* (Lat.); despise, scorn, disdain, hbw. sa Lk 18,9; *ἐξουθενήσας* *exouthenēsas* (Gk.); *sperno*, *spernere* (Vul.) *sprevit* sa 23,11 (hil. Domingo nin mga Palmas).

⁴¹ *προσεκλίθη*, *proseklithē* (Gk.); *consentio*, *consentire*, *consensi*, *consensus* (Vul.), *consensit* (...cui *consensit* virorum numerus...) sa Mga Gibo 5,36. Cf. Enot na Babasahon, Pascua II – Viernes; Enot na Babasahon, Martes, Pascua - IV.

⁴² *בַּסֶּלֶק* *bas-sāk* (Heb.) sa Sal 42,5 (cf. Salmo sa Ika-duwang Babasahon, Vigilia Pascual). This does not appear in the Vulgate and neither in some English translations.

⁴³ *הִנָּחֵן*, niš-qāp̄ (Heb.); *prospicio*, *prospicere* (Vul.), *prospexit* sa Heb 8,11 (cf. Enot na Babasahon, Semana II-Viernes).

⁴⁴ *מִדְיָן*, wā-ê-pāh (Heb.); *modius*, *modi(i)* (Vul.), *modiis* sa 1Sam 1,24 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Diciembre 22).

esposo,⁴⁵ agom na lalaki; sa Pamibi nin Eucaristía, si San Jose inaapod na esposo ni Maria, embes na agom ni María. An *esposo* katumbas kan Latin na *sponsus* (agom na lalaki) na iyo an tataramon na gamit sa *editio typica tertia* kan *Missale Romanum*. Mantang an “agom” puedeng lalaki o babae. Kun lalaki, an katumbas kaini sa Latin iyo an *vir* (*vir*), na iyo an titulo ni San Jose na sine-celebrar tuyong Marzo 19, kaya, “*San Jose, Agom ni Maria*” (St. Joseph, Husband of Mary).

G

gangan,⁴⁶ bingat, mag-onat sa bilog na labà (nin kamot).

gurupô (*ginurupô*),⁴⁷ paragoton an mga ngipon huli sa pagsapâ (pagkagat) na garo pig-ús-is an mga ngipon sa itaas sa mga ngipon sa ibabâ.

H

hablon,⁴⁸ hinabol na yamit (tela), ginagamit na pantahob; agiw, sapot.

hadoy,⁴⁹ magsabi o magtaram sa pagsigató, pag-alok, pagpagiromdom, o pag-unabi.

hâgok (*huminâgok*),⁵⁰ a) naribok an pag-isip (paghona) o pagmate, ribaraw, dai napamumugtak an isip (boot) o pagmate; b) nahirô an boót.

halaw (*maghalaw*),⁵¹ magpasunod, magmundâ.

hangrab (*hangrabon*),⁵² makuring magpasakit/kulog, mangulog na may hararom na lugad.

harubay,⁵³ magbalangibog, magpalakop, magrokyaw.

himoloan,⁵⁴ sarong kabtang nin binarangâ sa sampolo (Ing., tithe).

hipâ,⁵⁵ *paghipa*, n., patibong (Ing., snare or trap); *maghipa*,⁵⁶ v., halaton ta lolokohon, dadayaon sa paghona (Ing., to trick).

bonglonan,⁵⁷ n., *commercium* (n.), riribayan, turukalan (exchange). Literally, its equivalent in English is as the Latin sounds, *commerce* which means *trade* in goods and services or a large-scale buying and selling of goods and services. When used in liturgy, the word loses its business connotation and simply signifies an “exchange”. For example, the Christmas Preface III speaks of an *exchange*: the Word assumes human frailty and in *exchange* human mortality receives unending honor and is transformed into eternity. This idea is difficult to express in Bicol. The word “*pagriribayan*”, while it may also literally mean exchange, does not quite succeed in describing the mutual “*interchange*” between humanity and divinity that is spoken of in this beautiful preface. What *pagriribayan* fails to express seems to be just what another Bicol word, *bonglonan*, appears to capture. Between a landowner and his farmers, the

⁴⁵ *Sponsus, sponsi* (Lat.) in reference to St. Joseph in the Eucharistic Prayers; differentiated from *vir, viri* (Lat.), lalaki na agom nin babae (husband).

⁴⁶ *הַגָּן* *way-yiṣ-lah* (Heb.); *extendo, extendere* (Vul.), *extendit* in Gen. 22,10.

⁴⁷ *ἐβρύχον τοὺς ὀδόντας*, *ebrychon tous odontas* (Gk.); *strideo, stridere, stridi* (Vul.), *stridebant dentibus* sa Mga Gibo 7,54/56.

⁴⁸ *הַמַּסָּכָה*, *wə-ham-mas-sê-kāh* (Heb.); *tela, telae* (Vul.), *telam* sa Is 25,7; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Miercoles.

⁴⁹ *דִּבֶּר* *way-yō-mer* (Heb.); *dico, dicere* (Vul.), *dixit* sa Gen. 22,7.

⁵⁰ *ἐνεβριμήσατο*, *enebrimēsato* (Gk.); *turbo, turbare, turbavi, turbatus* (Vul.), *turbatus est* sa Jn 11,33, Kasalihid na Enot na Babasahon, Cuaresma Semana V.

⁵¹ *נִהַג*, *nō-hēg* (Heb.); *mino, minare* (Vul.), *minabit* sa Is 11,6; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Martes.

⁵² *יָרַח* *yiṭ-rōp* (Heb.); *lacro, lacerare, laceravi, laceratus* (Vul.), *laceret* sa Sal 7,2, Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Sabado.

⁵³ *וַהֲגִידוּ* *wə-hag-gi-dū* (Heb.), sa Jer 31,10; *κηρύξατε, kēryxate* (Gk.), sa Mk 16,15; *annuntio, annuntiare, annuntiavi, annuntiatum* (Vul.), *annuntiate* sa Jer 31,10; Antifona sa Paglaog, Adviento II-Lunes. Kaagid sa Latin: *affere/ adferre, pronuntiare, perferre, denuntiare/ nuntiare*. Cf. Prefacio II – Adviento; Prefacio IV-Comun; Prefacio II-Maria; Prefacio-Mga Pastor.

⁵⁴ *ἀποδεκατῶ*, *apodekatō* (Gk.); *decima, decimae* (Vul.), *decimas* sa Lc 18,12; cf. Evangelio, Cuaresma III-Sabado.

⁵⁵ *Λαϋκὸς* (*-i*), cf. Antifona sa Paglaog, Cuaresma III-Domingo; Colecta, Pascua III-Sabado.

⁵⁶ *ἐπιβουλεύσωμεν, epibouleusōmen* (Gk., Sept.); *circumvenio, circumvenire, circumveni, circumventus* (Vul.), *circumveniamus* sa Kad 2,13; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma IV-Viernes.

⁵⁷ Pamibi sa mga Dolot, Diciembre 29; Pamibi sa mga Dolot, Pasko nin Pagkamundag-Lunes; Prefacio III, Pasko nin Pagkamundag.

word *honglonan* is used to refer to an agreement, actually an oral contract, between the landowner and a group of farmers according to which the former agrees to hire as harvesters the same people (farmers) who tilled the land and sowed in it. The payment for the sowing (*pagtarok*) could be in the form of money or a share in the harvest. The concept of *honglonan* seems appropriate because it represents what indigenous economy (exchange) was, apart from the idea of barter in olden times. It thus appears that *commercium* could be better translated as “*honglonan*”. Admittedly, *honglonan* may smack of a business connotation, but so does the Latin *commercium*. In fact, in Latin, that is, according to W. Whitaker, *commercium* could mean *trade, traffic, exchange* and *commerce*, or even (of all things!) *sexual intercourse/relations* and *friendly intercourse*. The use of *honglonan* then cannot but be metaphorical. Elsewhere in the eucharistic liturgy,⁵⁸ *sacrum* (in Bicol, *banal*) precedes *commercium* as modifier, thus making the Bicol equivalent, “*banal na honglonan*” (holy exchange), even more suitable for liturgical use.

holocausto,⁵⁹ tinotong-na-atang (dinodolot bilang sacrificio).

hugpá,⁶⁰ basak, hulog.

hulaw (maghulan),⁶¹ magbangon, padagos na maggibo nin sarong bagay sunod sa sarong bagay na nangyari na, magpoon na maggibo nin sarong bagay.

hulpos (nakahulpos),⁶² dulag (nakadulag), talingkas (natingkas), buhi (nakabuhì) – sa pagkaka-dakop (pagkaka-kulong).

humang (naghumang),⁶³ nagpapatanid na mag-aboton (na katibaadan).

humot (binuhumot),⁶⁴ magmâwot na makua, kaya hinahanap o sinusunod-sunod.

buro-buro,⁶⁵ inagrangay, ina-gagha, pasang tingog o pagal na hinangos, na nagpapahayag nin kulog, nin kawâran nin paglaom; buntong-hininga o hinagpis, Tag.).

I

ibingan,⁶⁶ mayong halaga, mayong kamanongdanan, bakong marhay an ugali.

idong-idong (mag-údong-idong),⁶⁷ magkataraed na mag-úriba-iba.

igos,⁶⁸ malumoy na bunga na hugis-peras na may mahamis asin malumlom na laman na may dakul na pisog (*fig.*, Ing.; *higo*, Esp.).

inaamayan,⁶⁹ hinahanap ta minamâwot.

inalaw (alaw),⁷⁰ pinahigda (pinahurandig, sandig) sa pagpahingalò; pinagpahingalò.

ipadayaw (ipadadyaw),⁷¹ ipahiling ta hinahambog o inoorgulyo.

⁵⁸ Pamibi sa mga Dolot, Christmas, Diciembre 29; Pamibi sa mga Dolot, Pasko nin Pagkamundag-Lunes.

⁵⁹ מְעֹלָה, mè-’ō-lō-wt̄ (Heb.); *holocausta*, -ae (Lat.). Hbw. sa Osea 1,6.

⁶⁰ יָרַד, yē-rêḏ (Heb.); *descendo, descendere* (Vul.) *descendit* sa Is 54,11. Cf. Ika-limang Babasahon, Vigilia Pascual.

⁶¹ וָתָקַם, wat-tā-qām (Heb.); *surgō, surgere, surrexi, surrectus* (Vul.); *surrexit* sa 2 Hade 11,1; cf. Enot na Babasahon (II), Semana XI-Viernes.

⁶² נִמְלָטָנוּ, nim-lā-tā-nū (Heb.); *libero, liberare* (Vul.), *liberati* sa Sal 124,7 (cf. Salmo Responsorial, Kafiestahan ni San Juan Evangelista).

⁶³ *Imminentibus*, Colecta, Adviento I-Viernes.

⁶⁴ ἐζητούν, ezētoun (Gk.); *quaero, quaerere, quaesivi, quaesitus* (Vul.), *quaerebant* sa Jn 5,18; cf. Evangelio, Cuaresma IV-Miercoles.

⁶⁵ אֶנְקַת, en·kat (Heb.); *gemitus, gemitus* (Vul.) sa Sal 79,11; cf. Salmo, Cuaresma II-Lunes.

⁶⁶ בְּלִיַּעַל, bə-lī-yā-’al (Heb.); *filiā Belial* (Vul.), *filiabus Belial* sa 1 Sam 1,16 (cf. Enot na Babasahon (II), Semana I-Martes).

⁶⁷ מִרְיָא, ū-ḵā-pīr ū-mā-rī (Heb.); *moror, morari* (Vul.), (*simul*) *morabuntur* sa Is 11,6; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Martes.

⁶⁸ הַתְּאֵנָה, hat-tā-’ē-nāh (Heb.); *figus, ficus* (Vul.), *figus* sa Awit 2,13 (cf. Enot na Babasahon, Adviento III-Diciembre 21).

⁶⁹ אֲשַׁחֲרֶךָ, āša-hā-re-kā (Heb.); *consurgo, consurgere consurgam* sa Sal 63,2. Cf. Salmo, Domingo XXII.

⁷⁰ יָרַבִּיצָנִי, yar-bī-ṣē-nī (Heb.); *adclino, adclinare, adclinavi, adclinitus* (Vul.), *adclinavit* sa Sal 23,2; cf. Antifona sa Comunión, Cuaresma IV-Martes.

⁷¹ θεωρήσαι, theathēnai (Gk.); *video, videre, vidi, visus* (Vul.), *videamini* sa Mt 6,1; Evangelio, Miercoles, Semana XI « kan Taon ».

ipos, iniposan,⁷² kagigibohan; mga tinipon na sinaráy-saráyan.

K

kabagsikan (bagsik),⁷³ kusog, kapangyarihan.

kabában,⁷⁴ pantay na hababaw na daga na yaon sa tahaw (pagitan) nin mga kabubulodan.

kabaliskadan,⁷⁵ salungat sa marahay na pag-uugali kaya labi kamaraot.

kabatiran,⁷⁶ kaaraman (pagka-aram).

kadînan,⁷⁷ digtâ (atî).

kagsing (mag-),⁷⁸ kurahaw ta nabiglâ ta natatakot o dai makatubod.

kaladman,⁷⁹ (*penetralis*), kairaroman, kalaog-laogi nin boot; bilog na pagkatawo (innermost being, Ing.). *Kaladman* is preferred to *kamurawayan* (gloria, Vul.) because its sense especially in Ps. 16,9 speaks of the psalmist's joy and confidence in God, even in the face of adversity, with the assurance that his body (whole being) will rest secure. Cf. Pamibi Paka-comunion, Cuaresma II – Sabado.

kalasag, pansangga, *munimen, munimins* (n.), shield, protection, fortification, defense; *scutum, scuti*, n., shield.

kalwag,⁸⁰ rawrawan asin ngisihan.

kamilya,⁸¹ higdaan na nauunat; stretcher (Ing.).

kamog,⁸² bikô asin mapanas na koko sa poro nin lambang morô (kan bitis) nin hayop, arog baga nin gamgam, león, asin iba pa.

kansel,⁸³ sangkob (napapalibotan) na lugar.

kantil,⁸⁴ kairaroman (hal., sa dagat).

karagpaan,⁸⁵ desierto, tigang na lugar (mayong pakinabang), kadlagan.

karabayan-boót,⁸⁶ pagkamoot na gikan sa dalisay na boót, o sa pakikipag-tipan, pagmakulog, kabootan.

karit,⁸⁷ gamit sa pagputol na may tikong tarom na nakakabit sa kapotan (*kamit* sa Tag.).

kasalinggayahan/kagayagayahan, kaogmahan kun ini orog na matiwasay. There is a difference between these two Bicol adjectives. *Masalinggaya* translates *serenus* (-a, -um) meaning calm or serene and necessarily cheerful, while *magayagaya* translates *placitus* (*est*) and a number of other words like *incundatus* (*est*), *laetificus* and *gavisus* (*est*) meaning

⁷² פְּעֻלָּתָא *pā-'ul-lā-tām* (Heb.); *opus, operis* (Vul.) *opus* sa Is 61,8 (cf. Enot na Babasahon, Misa kan Crisma); κτῶμαι, *ktōmai* (Gk.) sa Lc 18,12; cf. Evangelio, Cuaresma III-Sabado..

⁷³ δύναις, *dynamis* (Gk.); *virtus, virtutis* (Vul.), *virtus* sa Kap. 12,10. Cf. Antifona sa Paglaog, Pascua V – Martes.

⁷⁴ בִּצְלוֹת, *bā-qā-'ō-wt* (Heb.); *campus, campi* (Vul.), *camporum* sa Is 41,18 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Jueves).

⁷⁵ διεστραμμένα, *diestrammena* (Gk.); *perversus, -a, -um* (Vul.), *perversa* sa Mga Gibo 20,30; cf. Enot na Babasahon, Pascua VII – Miercoles.

⁷⁶ ἐπιστήμη, *epistēmē* (Gk. Sept.), ἐπιστήμης sa Bar. 3,37. Cf. Ika-anom na Babasahon, Vigilia Pascual.

⁷⁷ תָּמִים *tā-mīm* (Heb.); (*absque*) *macula* (Vul.) sa Ex 12,5 (cf. Enot na Babasahon, Misa Pagkahapon, Jueves Santo).

⁷⁸ ἀνέκραξαν, *anekraxan* (Gk.); exclamo, exclamare (Vul.), exclamaverunt sa Mk 6,49 (cf. Evangelio, Miercoles Paka-Epifania o Enero 9).

⁷⁹ כְּבוֹדִי *kā-bō-w-dī* (Heb.); *gloria* (Vul.) sa Sal. 16,9; Cf. Pamibi Paka-comunion, Cuaresma III-Sabado.

⁸⁰ ἐμπαίξας, *empaixas* (Gk.); *illudo, illudere* (Vul.) *illusit* sa Lk 23,11 (hil. Domingo nin mga Palmas).

⁸¹ κλινιδίω, *klinidiō* (Gk.); *lectus, lecti* (Vul.), *lecto* sa Lc 5,19 (cf. Evangelio, Adviento II-Lunes).

⁸² מִן, *mī-yad* (Heb.); *manus, manus* (Vul.), *manu* sa 1 Sam 17,37 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana II-Martes).

⁸³ אֶל-מִיבֵת, *'el-mib-bêt* (Heb.); *conseptum, -i* (Vul.), *consepti* sa 2 Hade 11,15; Enot na Babasahon (II), Semana XI-Viernes.

⁸⁴ תְּהוֹם, *tā-hō-wm* (Heb.); *abyssus, abyssi* (Vul.) *abyssi* sa Gen. 1,2.

⁸⁵ הַרְבּוֹת, *hā-rā-bō-wt* (Heb.); *desertum, deserti* (Vul.), *deserta* sa Is. 58-12 (cf. Enot na Babasahon, Sabado Paka-Miercoles de Ceniza).

⁸⁶ חֶסֶד, *kheh-sed* (Heb.); *miseratio, miserationis* (Lat.). Hbw. sa Sal 51, 1: covenantal love, loyalty, mercy, and kindness, often translated as “loving-kindness” or “steadfast love”

⁸⁷ לִמְרוֹת, *lā-maz-mē-rō-wt* (Heb.); *fals, falsis* (Vul.), *falses* in Is. 2,4; Enot na Babasahon, Adviento I-Lunes.

pleasing, delightful or joyful. This difference is best seen in the Collect for December 29 where *serénus* modifies *vultus*: “...sereno vultu nos...intuére...”, rendered in Bicol as “...*hilnga kami kan saimong masalinggayang lawog...*”; and in the communion antiphon of the second Sunday of Advent: “...*et vide incunditatem, quae véniet tibi a Deo tuo*” (Bar 4,6), which in Bicol reads, “...*dangan hilinga an kagayagayahan na madatong saimo gikan sa saimong Dios.*” In this biblical passage, *kagayagayahan* translates *incunditatem* to mean joy or delight.

kasombikalan (*masombikal*),⁸⁸ pagtumang o paglapas nin pagtiwala nin kapwa.

katadongan (*tadongan*),⁸⁹ tamang pagsabot, pagnamit (sa isip), pagtood kan tamang kahulugan; an kakayahan na magdisiplina sa sadiri sa paagi nin paggamit ni rason; kakayahan sa tamang pagmidbid kun ano an tama o marhay asin an salâ o maraot. Mas katumbas kaini sa Ingles an *prudence* kisa *wisdom*. Kaya, *magtadong*, boot sabihon gamiton an donong o tamang pagsabot tanganing gibohon kun ano an marhay asin likayan an maraot.

katalawan,⁹⁰ takot (pagkatakot).

katigayonan,⁹¹ marahay-rahay na boót o karahayan-boot (good, beautiful, orderly disposition).

katimaanan,⁹² pagka-maingat asin maorop na pag-aram o pagsiyasat.

kurab (*kuminurarab*),⁹³ literal na kahulugan kaini iyo an biglang pagdarakula asin pagkusog (nin laad) nin kalayo. Sa *Libro nin mga Gibo* (7, 56) ini katumbas kan an expresion sa Griego na διεπρίοντο ταῖς καρδίαις (*dieprionto tais kardiais*), i.e., “nagkabaranga an puso,” kun literal na isasa-Bikol, kaya boot sabihon “nag-orog na kaanggotan,” kaya “kuminararab na kaanggotan” (*infuriated* sa Ingles).

kuyong-kuyong,⁹⁴ yugyog.

L

ladano,⁹⁵ lana nin mira (ginagamit na pambulong).

lagpitan,⁹⁶ simpleng armas na bugkos o sinturon na tirador, gamit sa pag-apon nin (saradit na) gapô (balang gapô).

lakmâ (*napalakmâ*),⁹⁷ pababaon (tumbahon pababâ); lugmok.

lansi,⁹⁸ magpatubod sa sala; manloko.

lantay,⁹⁹ halangkaw an halaga, dalisay, fino.

lanigan,¹⁰⁰ pagbirik sa iba (o salang) padumanan kaya nawawarâ, mapasala nin agihan o napaparayô sa padudumanan, mawara, malagalag.

⁸⁸ עֲשָׂרָה, pē-šā (Heb.); *iniquitas, iniquitatis* (Lat.). Hbw. sa Sal 51,3.

⁸⁹ φρονεῖτε, *phroneite* (Gk.); *sapio, sapere* (Vul.), *sapite* sa Col. 3,2. Cf. φρονεῖς, *phroneis* (Gk.); *sapis* sa Mt. 16,23 (Evangelio, Domingo XXII); Sal 2,10 sa Salmo, Pascua IV - Viernes. Sa Lc 1,17: φρονήσει, *phronēsei* (Gk.); *prudentia, -ae* (Vul.).

⁹⁰ δειλιάτω, *deiliatō* (Gk.); *formido, formidare, formidavi, formidatus* (Vul.), *formidet* sa Jn 14,27 sa Evangelio, Pascua V-Martes.

⁹¹ *Dispositio, dispositionis*, cf. Colecta, Domingo IX nin Taon; Vigilia Pascual, n. 30.

⁹² φρόνησιν, *phronesin* (Gk. Sept.); *prudentia, prudentiae* (Vul.), *prudentiam* sa Bar 3,9. Cf. Ika-anom na Babasahon, Vigilia Pascual.

⁹³ διεπρίοντο ταῖς καρδίαις, *dieprionto tais kardiais* (Gk.); *disseco, dissecare, dissecavi, dissecatus* (Vul.), *dissecabantur cordibus* (Vul.) sa Mga Gibo 7,54/56. Cf. Enot na Babasahon, Pascua III – Martes.

⁹⁴ יָא-נִי-וּ yā-ni-ū (Heb.) sa Sal 22,7 (cf. Salmo kan Enot na Babasahon, Domingo nin mga Palma).

⁹⁵ וָלֹט wā-lōṭ (Heb.); *stacte, stactes* (Vul.), *stacten* sa Gen. 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

⁹⁶ וָפֶזֶן wā-qal-lā-ōw (Heb.); *funda, fundae* (Vul.), *fundam* sa 1 Sam 17,40 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana II-Miercoles).

⁹⁷ שָׁ-חָח šā-hāh (Heb.); *humilio, humiliare* (Vul.), *humiliata est* sa Sal 44,25 (cf. Salmo Responsorial (II), Semana I-Jueves).

⁹⁸ יָפְתָּה yā-pūt-teh (Heb.); *decipio, decipere* (Vul.), *decipitur* sa Jer 20,10 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Viernes).

⁹⁹ וְיִפְּזוּ ū-mip-paz (Heb.); *pretiosus, pretiosa -um* (Vul.), *pretiosum* sa Ps 19,10 (cf. Noviembre 30, Salmo Responsorial).

¹⁰⁰ פָּא-נִי-נֹו pā-ni-nū (Heb.); *declino, declinare* (Vul.) *declinavit* sa Is 53,6 (cf. Enot na Babasahon, Vigilia Pascual); וָשָׂא-תֵּה wā-šā-tē (Heb.), Sal 40,5 (cf. Salmo Responsorial (II), Semana I-Miercoles).

layag (*nag-*),¹⁰¹ maglakbay sa dagat, magbaroto.

layan-layan,¹⁰² naghihiro nin paitok-itok.

lentisco,¹⁰³ pistacia lentiscus (o almácigo), sadit na kahoy sa familia kan pistacia.

liklik,¹⁰⁴ maghale sa pagpatagò (pagpa-ipli) sa sarong lugar.

likos,¹⁰⁵ palibotan ta linalaóm.

lingoy (*salingoy*),¹⁰⁶ balikan nin hiling; magtaó nin pagmangno (pansin).

litag,¹⁰⁷ kasangkapan na pangdakop o pangkulong nin mga hayop, nalalaogan alagad dai na naluluwasan o nadudulagan kan nadakop, o nagpupugol nin sarong kabtang o parte kan hawak kan nadakop kaya dai nakakadulag.

lugtos (*nalugtos*),¹⁰⁸ nagabâ, naraot, nabari kayâ nalusotan o nadulagan, kaya natalingkas..

lupog,¹⁰⁹ lubos na pilay, dai nanggad nakakalakaw.

lupon,¹¹⁰ pagtiripon.

lusob (*paglusob*),¹¹¹ madahas na pagsulong laban kiisay man (Tag., salakay).

M

¹⁰¹ ἀπέπλευσαν, *apepleusan* (Gk.); *navigo*, *navigare*, *navigavi*, *navigatus* (Vul.), *navigaverunt* sa Mga Gibo 14,26, Enot na Babasahon, Pascua V – Martes.

¹⁰² מַרְחֵץ *mə-ra-ḥe-pēṭ* (Heb.); *fero*, *ferre* (Vul.) *ferebatus* sa Gen. 1,2.

¹⁰³ *scinus*, *scini* (Vul.), *scino* sa Dan 13,34/35 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Lunes).

¹⁰⁴ ἀνεχώρησεν, *anechōrēsen* (Gk.); *recedo*, *recedere* (Vul.), *recessit* sa Mt 2,13 (cf. Evangelio, Kafiastian ni Juan Evangelista).

¹⁰⁵ חִקְּוִי *hiq-qí-pū-nî* (Heb.); *obsideo*, *obsidere* (Vul.), *obsedit* sa Sal 22,17 (cf. Salmo sa Enot na Babasahon, Domingo nin mga Palmas).

¹⁰⁶ ἐπίδω, *epide* (Gk.); *respicio*, *respicere* (Vul.), *respice* sa Mga Gibo 4,29 (cf. Enot na Babasahon, Pascua II-Lunes).

¹⁰⁷ לַגֵּוֹ, *hap·pah* (Heb.); *laqueum*, *laquei* (Vul.), *laqueo* sa Sal 124,7 (cf. Salmo Responsorial, Kafiastian ni San Juan Evangelista).

magaro,¹¹² masinarig, maamo, malumanay.

magdagsang,¹¹³ basta o basang na sanang maglusob (sa pagkulog).

magharubay (CS), magbareta, ipa-isi (ipaaram) sa katawohan, magpalakop sa paagi nin paghulit o pagtukdo. Equivalent of the Latin *praedicare* (Ing., *to proclaim or to foretell*) and *praeconari* (to proclaim) and its derivative noun *praeconium*, *praeconii* (a *proclamation beforehand*, thus a *prophecy* or an *oracle*). Both Latin words are prefixed with *prae-* which means *before*. Both can be used together to constitute one sense of a meaning, for instance in the second Advent Preface which reads: “*Quem praedixerunt cunctorum praeconia prophetarum...*” Here, *praeconia* is the subject of *praedixerunt* which is translated in Bicol in the passive form, “*Ihinarubay siya sa (mga) hula kan gabos na profeta...*” In other words, it is the oracles (*mga hula*) of the prophets that proclaimed (*nagharubay*) the coming of Jesus. *Praedicare* occurs once again in the first preface for feasts of the Virgin Mary, “*Et te in ... beatæ Mariæ semper Virginis collaudare, benedicere et praedicare.*”¹¹⁴ In Bicol, unlike in the English translation, *praedicare* is distinguished from *glorificare*, thus the Bicol translation of the whole sentence reads, “*Asin sarabay na mag-oman, magrokyaw asin magharubay saimo sa...ni Santa Maria danay na Virgen.*” A noun which is derived from *praedicare*, i.e., *praedicatio* (-onis), is used in the fourth common preface: “*...verbo praedicationis erudias...*”¹¹⁵ In this preface, there are three verbs attributed to the Lord, *corroborare* (to strengthen), *erudire* (to teach) and *tuere*

¹⁰⁸ נִשְׁבָּר, *niš-bār* (Heb.); *contreo*, *contrire* (Vul.), *contritus est* sa Sal 124,7 (cf. Salmo Responsorial, Kafiastian ni San Juan Evangelista).

¹⁰⁹ ἀδύνατος, *adynatos* (Gk.); *claudus*, -a, -um (Vul.), *claudus ex utero matris* sa Mga Gibo 14,8; cf. Enot na Babasahon, Pascua V – Lunes; *κλλος* (Gk.); *debilis*, *debile* (Vul.), *debiles* sa Mt 25,30; Evangelio, Adviento I-Miercoles.

¹¹⁰ מַעֲדָה, *‘ā-daṭ* (Heb.); *concilium*, -i (Vul.), *concilium* sa Sal 22,17 (cf. Salmo sa Enot na Babasahon, Domingo nin mga Palmas).

¹¹¹ *Incurtio*, (-onis), *incurción* sa Solemneng Pagbendicion, Vigilia Pascual. (Ing., attack, invasion).

¹¹² מְלִיץ, *‘al-lūp* (Heb.); *mansuetus* -a, -um (Vul.), *mansuetus* sa Jer 11,19, Enot na Babasahon, Cuaresma IV-Sabado.

¹¹³ ἐπιθήσεται, *epithēsetai* (Gk.); *adpono*, *adponere*, *adposui*, *adpositus* (Vul.), *adponetur/noceat* sa Mga Gibo 18,10; cf. Enot na Babasahon, Pascua VI – Viernes..

¹¹⁴ Prefacio I para ki Virgen Maria.

¹¹⁵ Prefacio IV, Comun.

(to protect or to watch over). The Lord *strengthens* the Church, *teaches* her and *watches over* her, said preface proclaims. In particular, the Lord teaches the Church by way of the word that is the object of proclamation (*verbo praedicationis*) – thus in Bicol, “... (an *saimong Simbahan*)...*hinubulitan (mo) kan tataramon na hinaharubay...*” *Praedicare* could have also been translated in Bicol as *magrokyaw*. But *magrokyaw* can also translate *benedicere*, *affere* or *adferre*, *nuntiare*, *denuntiare* or *pronuntiare*. Nonetheless, in keeping with a caveat from *Liturgiam authenticam*, the use of a single vernacular word for rendering differing Latin terms is here as much as possible avoided.¹¹⁶ Thus, *magharubay* (*praedicare* or *praeconari*) is distinguished from *magrokyaw* (*benedicere*), *magbalangibog «kan marahay na bareta»* (*evangelizare* which is to spread by way of announcing or preaching), and *ipaisi* or *magpa-isi* (*nuntiare*).

maghumang, (*imminere*), nagpapatanid ta may naguumabot na katibaadan. The Collect for Friday, Week I Advent speaks of “ab *imminētibus* peccatorum nostrorum periculis”. When one reads the context of the prayer and considering that *imminētibus* is used with *periculis*, *imminētibus* (from *immineo*, *imminere*) comes to mean not only something that looms or is forthcoming but something imminent as *to threaten*. In Bicol, this is best expressed by *naghubumang* and not simply by *nagdadangadang* (approaching), thus the text above is translated, “...*bale sa mga naghubumang kapabamakan kan samong mga kasalan...*”

maghurot (*urgeo*, *urgere*), orog na paghingowa sa pagsunod o paghanap (press hard in pursuit, urge).

magmanso,¹¹⁷ magtukdo sa pagpatood na gibohon na sayon o marahay an sarong bagay (arog baga sa pag-

andam); siring man an ginagamit na tataramon sa Bisaya, *magsanay* sa Tag.)

magmunda (*dirigo*, *dirigere*),¹¹⁸ ipahiling an padumanan, maggiya, magdara pasiring kun saen (to direct or to guide).

magsadol (*incitare*),¹¹⁹ magtao nin dahilan na arogon ta marahay o magayon; magtao nin buhay (to inspire, to arouse, to urge on).

magsanggawad (*succurrere*),¹²⁰ maghidali sa pagtabang, o magsalo (mag-agod) nin kagabatan nin kapwa.

magsulang,¹²¹ magpugol, mag-olang.

magtalanbok (*insero*, *inserere*), ilaog, isingit, itanom.

magtingraw (*effulgere*¹²² o *infulgere*),¹²³ magkintab na nagli-liwanag, magkinang, magsilyab (to shine forth, to glitter, Ing.).

magtiwá-tiwá,¹²⁴ mayong kamanungdanan na paulit-ulit na tinataram.

magtugis (*exsequor*, *exsequi*), dai pag-ontokan na hanapon, susugon, sunodon, o lapagon (lamagon) ta raraoton kun bako man tanging gadanon.

mag-ugid,¹²⁵ maghingowang makua o makamit an sarong bagay, maghanap nin sarong tawo tanging makua (Rin.: maturakan).

makot (*namakotan*),¹²⁶ pukaw (napukawan), sabrit (nasabritan), laad (napalaad).

manambitan,¹²⁷ magtangis (maghibi) sa pagmundo o ta napupungaw; mourn (Ing.).

¹¹⁶ *Liturgiam authenticam*, n. 51.

¹¹⁷ יִלְמְדוּ, *yil-mə-dū* (Heb.); *exerceo*, *exercere* (Vul.), *exercebuntur* sa Is. 2,4; Enot na Babasahon, Adviento I-Lunes.

¹¹⁸ Antifona sa Comunión, Diciembre 19.

¹¹⁹ Prefacio II para sa mga Santos.

¹²⁰ Prefacio III, Mga Domingo nin Taon.

¹²¹ *Insurgo*, *insurgere* (Lat.); rise up (against), impede.

¹²² Prefacio I para sa Gadan.

¹²³ Prefacio I, Pasko nin Pagkamundag.

¹²⁴ βατταλογήσητε, *battalogēsēte* (Gk.); *multum loquor*, *loqui*, *locutus sum* (Vul.), *multum loqui* sa Mt. 6,7 Evangelio, Cuaresma I – Martes.

¹²⁵ מְבַקֵּשׁ *me·vak·shei* (Heb.); *quaero*, *quaerere*, *quaesivi*, *quaesitus* (Vul.), *quaerentium* sa Sal 105,3; cf. Antifona sa Paglaog, Cuaresma IV-Jueves.

¹²⁶ הָרָה *hā-rāh* (Heb.); *irascor*, *irasci*, *iratus sum* (Vul.), *iratus est* sa Hos 8,5; cf. Enot na Babasahon, Semana XIV – Martes.

¹²⁷ θρηνήσετε, *thrēnēsēte* (Gk.); *fleo*, *flere*, *flevi*, *fletus* o *ploro*, *plorare*, *ploravi*, *ploratus* (Vul.), *flebitis* o *plorabitis* sa Jn 16,20; cf. Evangelio, Pascua VI – Jueves.

ma-orop,¹²⁸ hararom na sinasaboot.

mará (*mamaráng daga*),¹²⁹ alang; bakong basâ.

marakwá,¹³⁰ palabí-labí sa kinabanon na yaman, siram o kaogmahan.

maris-maris,¹³¹ pagbadô-badô na formal sa manlaen-laen na color pigbordan.

masigkat (*festinanter*), tolos-tolos, marikas (bakong pahalo-haloy).

marigon,¹³² odok-sa-boót (pusog-na-boót), tudok sa boót.

masalinggaya,¹³³ magayagaya, maogma.

matalaw (*na-puso*),¹³⁴ matatakton (madaling matakot).

maugay (*ugay*),¹³⁵ nagpapahiling nin maboot (boot) na ugali, karahayan-boot, pagka-maheherakon, pagka-matinao, o pagmakulog (mapagmakulog); habag (Tag.).

minasbad,¹³⁶ halabang batbat na armas, na an duwang gilid matarom, (espada, Esp.; sword, Ing.).

mundá (*magmundá*),¹³⁷ magpasunod (giya), magdara pasiring sa sarong padumanan, magtukdo kan tamang agihan.

N

nagpupuron,¹³⁸ nagpapa-itok (palibot-libot).

nag-uumang,¹³⁹ nag-aanggot, dai mapugolan na pag-aanggot, masuya huli sa salang gibo.

nabimahaan (*himahà*), gikan sa *pahà* (thirst), nahale an pahà huli ta nag-inom, katumbas kan Latin na *inebriatus* (v., part.), quenched, saturated, drenched.

nakakadagká (*alacris, alacriter*),¹⁴⁰ nakaka-pamâwot nin sarong bagay ta marahay o magayon, kaya nakakatao nin buhay (spirited or lively).

nakakahimalong,¹⁴¹ nakakapatubod o nakakapa-oyon na pagpahayag ta may tugmang dahelan (razon).

naliáy,¹⁴² nagluya; weary (Ing.).

napatimasang, v., *amittere* (*amitto, amisi, amissus*), dai napangatamanan nin marhay kaya nawara o naraot, na dai na lugod napakinabangan. The Latin word is a compound of the prefix *a-* and the verb *mittere*. Ordinarily this verb can simply mean to lose something (etymologically, *to send away*). But the prefix *a-* suggests that what is lost is something that was allowed to slip *away*, as though to go to waste. The word occurs in one of the prefaces on Ordinary Sundays: "...tua dona... amiseramus..."¹⁴³ In this preface, we recognize that it was through Jesus' obedience to the will of the Father that restored His gifts to us, yet it is through our *disobedience* that these gifts are lost. We see here the contrast between the consequence of Jesus' obedience and that of our disobedience: obedience restores God's gifts, thus

¹²⁸ *Alacriter* (Lat.), eagerly; *propensius* (Lat.); *intentus* (*a, um*); ready willing, eager.

¹²⁹ הַיָּבֵשׁ *hay-yab-bā-šāh* (Heb.); *aridum, aridi* (Vul.), *arida* sa Gen. 1,9.

¹³⁰ ἄσώτως/*asotos* (Gri.); *luxuriouse* (Lat.); *prodigal* o *dissolute* (Ing.); *maluhò* (Tag.). Cf. Lk 15,13; Evangelio, Cuaresma II-Sabado.

¹³¹ לִירְקָמֹת *lir-qā-mō-wt* (Heb.); *fimbria, fimbriae* (Vul.), *fimbriis* sa Ps 45,14-15.

¹³² *Sincerus, -a, -um* (Lat.). Cf. Cuaresma III-Sabado, Pamibi Pakacomunion.

¹³³ ἐφθράνησαν, *effrānthisan* (Gk. Sept.) sa Bar. 3,34.

¹³⁴ לָבַב *lèb* (Heb.); *pusillanimis, pusillanimis* (Vul.), *pusillanimis* sa Is. 35,4 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Lunes).

¹³⁵ חָנָן *han-nūn* (Heb.); *clemens, -tis* (Vul.), *clemens* sa Sal 145,8; cf. Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Miercoles.

¹³⁶ μάχαιρα, *makhaira* (Gk.); *gladius, i* (Vul.) *gladii* sa Lk 22,38.

¹³⁷ κατευθύναι, *katēuthynai* (Gk.); *dirigo, dirigere, direxi, directus* (Vul.), *dirigendos* sa Antifona sa Comunión, Diciembre 19; cf. Lc 1,79.

¹³⁸ νήθουσιν, *nēthousin* (Gk.); *neo, nere* (Vul.), *nent* sa Mt 6,28;

¹³⁹ יָצַח *zō-ê'm* (Heb.); *irascor, irasci, iratus sum* (Vul.), *irascitur* sa Sal 7,11, Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Sabado.

¹⁴⁰ Colecta, Domingo III-Adviento.

¹⁴¹ εὐρύθμον, *eurythmon* (Sept.); *compositus, -a -um* (Vul.), *compositum* sa Est 4,24; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma I – Jueves.

¹⁴² נָחַל *wə-nil-āh* (Heb.); *infirmus, infirmare, infirmavi, infirmatus* (Vul.), *infirmata est* sa Sal 68,10; cf. Salmo, Pascua VII – Martes. Cfr. An Banal na Biblia (binikol ni Mons. N. de los Santos), p. 950.

¹⁴³ Prefacio VII, Mga Domingo nin Taon.

making these gifts available to us for our great benefit, yet disobedience wastes this opportunity and lets these gifts simply slip away from our grasp. This idea of squandering God's gifts is best expressed in Bicol not just by “*winará*” (lost) but more so by “*napatimasang*”.

naruso,¹⁴⁴ nagbàgong isip ta naherak, napalumoy an boot.

nasirob,¹⁴⁵ napasò sa labi-labing init.

ngalò (*mangangaloan*),¹⁴⁶ luya (maluya/mangluluya).

nganá (*panganà*, *nganá-nganá*),¹⁴⁷ bako nang tama (sa sukol o bilang) ta nakakalabí, pahingusto na labi pa sa dapat; patabad (Cat.).

ngola (Sor.), boot sabihon sa Matnog (Sorsogon) púla, dai nakakataram.

P

paayap,¹⁴⁸ padorosan o pahanginan tanging ilupad o palidon an ohot asin atá.

pagdamdam (Tag.),¹⁴⁹ pagmate, namamatean dapit sa sarong bagay o pangyayari.

pagdulonan,¹⁵⁰ lugar na nasasakopan (teritorio); sagkoda (sagkoran) nin sakop; hangganan (Tag.).

pagsinárom,¹⁵¹ pag-abot nin banggi ta nagsusulnop na an aldaw.

pakana (*mag-isip nin pakana*),¹⁵² planong ginigibo sa hilom na maggibo nin makakakulog sa kapwa.

pákit (pákiton),¹⁵³ gisi (gisíon), pirit o dai tuyo na suhayon an sarong bagay, arog kan ginigisi na tela o papel.

palumpong,¹⁵⁴ marambong asin matunok na tinanom na dai man naglalangkaw (shrub, Ing.).

pangga,¹⁵⁵ alang (mayo nin tubig), mará, dugang (Cat.).

pangilin (*ipangilin*, *pinangilin*),¹⁵⁶ ipalahos, ilikay; *parsus* (from *parvo*, *parvere*), spared (Ing.).

paomay-boot,¹⁵⁷ pagpalumoy nin boot orog na kan nakulgan tanging maúlían.

papiro,¹⁵⁸ gamit na sinusuratan gikan sa tangkay nin tinanom na nagtutubo sa tubig.

parapamuta,¹⁵⁹ puta, pampam, babaeng bayadán (Ing., prostitute, harlot).

paso,¹⁶⁰ hababaw na parte nin salog o sapa kaya natutungtungan asin nalalakawan.

¹⁴⁴ וַיַּיִן־נָחֵם vai-yin·na·chem (Heb.); *placo*, *placare*, *placavi*, *placatus* (Vul.), *placatus* sa Ex 32,14; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma IV-Jueves.

¹⁴⁵ ἐκαυματίσθη, ekaumatisthē (Gk.); *exaestuo*, *exaestuar* (Vul.), *exaestuavit* sa Mc 4,6 (cf. Evangelio, Semana III-Miercoles).

¹⁴⁶ יָרַח yî-‘ā-pū (Heb.); *deficio*, *deficere* (Vul.), *deficient* sa Is. 40,31 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Miercoles).

¹⁴⁷ *Excessus*, (-us), *excessibus* sa Pamibi sa mga Dolot, Cuaresma II-Sabado.

¹⁴⁸ זָרַח zō-reh (Heb.); *ventilo*, *ventilare*, *ventilavi*, *ventilatus* (Vul.), *ventilatum est* sa Is. 30,24; cf. Enot na Babasahon, Semana XXXIV-Sabado.

¹⁴⁹ φρονούντες, phronountes (Gk.); *sentio*, *sentire* (Vul.), *sentientes* sa Phil 2,2 (cf. Enot na Babasahon, Kafiestahan kan Orog Kabanal na Ngaran ni Jesus, Enero 3).

¹⁵⁰ ὁρίων, horiōn (Gk.); *finis*, *finis* (Vul.), *finibus* sa Mga Gibo 13,50. Cf. Enot na Babasahon Pascua IV – Sabado; Enot na Babasahon, Pascua V - Sabado.

¹⁵¹ Ὠψίας, *opsias* (Gk.); *vesper*, *vesperis* (Vul.) *vespere* sa Mt 26,20 (Cf. Evangelio, Miercoles Santo).

¹⁵² וַנְהַשֵּׁבָה wə-nah-šə-ḥāh (Heb.); *cogitatio*, *cogitationis* (Vul.), *cogitationes* sa Jer 18,18 (cf. Enot na Babashon Cuaresma II-Miercoles).

¹⁵³ תָּרַךְ tā-rāp (Heb.); *capio*, *capere* (Lat.). Cf. Osea 6,1.

¹⁵⁴ בַּסְפָּכָה bas-sə-ḥak (Heb.); *vepris*, *vepris* (Vul.) *vepres* sa Gen. 22,13.

¹⁵⁵ שִׁי-יָחַף šī-yāh (Heb.); *inaquosus*, -a, *inum* (Vul.), *inaquosa* sa Sal 63,3. Cf. Salmo, Domingo XXII; Is 58,11, Enot na Babasahon, Sabado Paka-Miercoles de Ceniza.

¹⁵⁶ הִשְׁכַּחְתָּ hā-šak-tā (Heb.); *parco*, *parcere* (Vul.), *pepercisti* sa Gen. 22,16.

¹⁵⁷ ἱλασμον, hilasmon (Gk.); *propitiatio*, *propitiationis* (Vul.), *propitiationem* sa 1 Jn 4,10 (cf. Enot na Babasahon, Martes Paka-Epifania o Enero 8).

¹⁵⁸ וַגִּמְעָה wā-gō-me (Heb.); *juncus*, *junci* (Vul.), *junci* sa Is 35,7 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Lunes).

¹⁵⁹ πορνῶν, pornōn (Gk.); *meretrix*, *meretricis* (Vul.) *meretricibus* sa Lc 15,30; cf. Evangelio, Cuaresma II-Sabado.

¹⁶⁰ הַנָּהָל han-nā-hal (Heb.); *vadum*, -i (Vul.), *vadum* sa Gen 32,23; cf. Enot na Babasahon (I), Semana XIV–Martes.

patente,¹⁶¹ doseng pidasong tinapay na linalaag sa altar sa atubang kan Kagurangnan sa aldaw kan Sabbath [shew-bread, Ing.].

patimasang (*napatimasang*),¹⁶² waraon, sayangon, dai magtao nin halaga (dai magpahalaga), mag-apon, dai magmangno kan halaga, bale-wala (Tag.).

piho,¹⁶³ dai natatanyog (pusog).

pintakasi,¹⁶⁴ fiesta, celebracion.

pong-pong (*-on*),¹⁶⁵ patoninongon, patonongon, pundohon.

popónan (*uterus, uteri*),¹⁶⁶ kabtang kan hawak nin babae na harani sa tulak, kun saen an omboy hinglò na nakahigdâ asin binabados (*womb* sa Ingles), gikan sa tataramon na *poón* (*base*), boot sabihon *patugmadan*. There is actually a current word for this concept used not only in Bicol but also elsewhere (for instance in the *Tagalog* provinces) which is, “*matris*”. Nonetheless, not only does this word sound foreign as it was derived from the Spanish “*matriz*” (also perhaps from Latin *mater, matris*, meaning mother), it also appears too informal and could even sound funny, thus making it unsuitable for liturgical use. Incidentally, however, an old woman somewhere in Libmanan (Camarines Sur) was heard using it, and when asked what it was, said that it meant the mother’s womb. When pressed for an explanation, she clarified that *popónan* is that part of the woman’s body that serves as a *base* (from the Bicol root *poón*, as in *poón nin kaboy* or *poón nin bukid*) on which the fetus rests and is nestled during pregnancy. After all, she continued, that is where life really begins (*diyan nagpopoon an bubay*). The old woman’s second statement, of course, is contestable. Certainly, there are those who would grab this statement to support

the view that prior to implantation there is no human life. Yet ever since the second half of the nineteenth century, when microscopic techniques improved enough to allow scientists to observe the nuclei of cells, it has become the common opinion (*certainly the Catholic position on the issue*) that fertilization, which occurs outside the uterus, instantiates the beginning of human life, involving as it does the merging of cell nuclei from the male and female parent. From the Catholic point of view, it would thus be inaccurate, if not patently erroneous, to say that human life begins in the *uterus*, as the old woman’s statement would have everyone believe. Nevertheless, this is not reason enough to dismiss outright the word *popónan* out of the liturgical vocabulary. First, the woman’s statement should be taken in context. It gives the impression that *popónan* may have been of ancient vintage and could probably have been coined at a time predating scientific discoveries. How it disappeared from everyday use is anybody’s guess. But the absence of an indigenous word for the Latin *uterus* seems to be reason enough to revive its use. After all, one can continue to invoke the woman’s explanation that the word refers to that part of the woman’s body that serves as a *base* (*poón*) on which the fetus rests and is nestled during pregnancy. As for her second statement, this could be rectified, presumably in *catechesis*, by having the word *popónan* assimilate an extended meaning,¹⁶⁷ that is, as that part of the woman’s body where the human embryo *begins* (*nagpopoón*) *to implant*. But supposing the word never really existed and that this was simply an instance of an old woman inventing a term, would this not constitute just the same a legitimate opportunity when a neologism might be introduced to further enrich the Bicol language? After all, the word has an etymological indigenous root (*poón*) and not too far-sounding from the Tagalog “*sinapupunan*” which means exactly the same thing.

¹⁶¹ προθέσεως, protheseōs (Gk.); *propositio, propositionis* (Vul.), *propositionis* sa Mc 2,26 (cf. Evangelio, Semana II-Martes).

¹⁶² *Amitto, amittere, amisi, amissus (amittere)* sa Prefacio VII – Mga Domingo « kan Taon ».

¹⁶³ סָמִיךְ, sāmīk (Heb.), sa Is 26,3; cf. Enot na Babasahon, Adviento I-Jueves.

¹⁶⁴ עֲפֻלָּהּ wə-’il-zū (Heb.); *epulor, epulari, epulatus sum* (Vul.), *epulentur* sa Sal 68,4; cf. Salmo, Pascua VII – Lunes.

¹⁶⁵ φραγῆσεται, phragēsetai (Gk.); *infringo, infringere, infregi, infractus* (Vul.), *infringetur* sa 2

Cor 10,11, Enot na Babasahon (I), Semana XI-Jueves « kan Taon ».

¹⁶⁶ Preface II, Adviento.

¹⁶⁷ Assimilation in language does not only refer to the process in which a change of a sound in speech is effected so that it becomes identical or similar to a neighboring sound. Over time, if a word is heard often enough given a certain meaning, it will become yet another part of the language, invariably by the process of passive assimilation. In this case, a word acquires added meaning apart from its original meaning.

prontal,¹⁶⁸ agihan (sa atubangan), bukas, pinto, pwertahan, gate (Ing.).

puhoon,¹⁶⁹ raraoton (gagadon) sa makangirhat na paagi.

puhò,¹⁷⁰ paráon (pinapara o hinahale kaya nawawarâ), raót (raoton); mapupuhò (mararaot, mawawarâ, mapaparâ).

R

rabsing,¹⁷¹ agawon/ dukoton, darahon paharayô.

ragindin,¹⁷² halangkaw na tinanom na may maniwang na dahon na kaayon sa familia nin doot, na nabubuhay sa tubig, o sa matamaw na daga.

ratak,¹⁷³ lubos na pagraoton, rompag.

resina,¹⁷⁴ mapulot asin masusuloon na material na natutunaw sa tubig na garo dugos na gikan sa mga kahoy o iba pang mga tinanom; ginigibong polymer, kaya matagal, kaya nagagamit na pansulat, pampatong (Ing., coating), etc.

riçon,¹⁷⁵ kusog; *pariçonon* (pakusogon).

rugtas (*rugtason*),¹⁷⁶ raoton sa paagi nin pagbari; tangkason.

rukog-dukog,¹⁷⁷ mapasalâ magtungtong, maglakaw, o maghiro (an bitis) kaya nadadapla, arog baga kan napapahlnas (napapadarinas) o nasisingkog (ta may olang sa linalakawan).

ruyon-duyon (*rinuruyon-duyon*),¹⁷⁸ natatabyon o nahihiro ta dinodoros o nahahanginan.

rurop (*karuropan*),¹⁷⁹ siyasat (pagsiyasat) tanganing maaraman o tanganing masabotan.

rusò,¹⁸⁰ pasabong, pagsadol o hirò, boot sabihon huli sa pasabong (kan Espiritu) hinihimo an sarong gibo, garo bagsik na nagtutulod tanganing gibohon an sarong bagay.

S

sadol,¹⁸¹ paki-olay sa pag-alok na gibohon an sarong bagay (exhort, urge, excite), orog na an marahay.

sagwe,¹⁸² saway, tuyaw ta dai tugot, o dai tugot kaya minatuyaw.

sakal,¹⁸³ gabat (pâsan); *sinasakalan*, pinapapâsan nin gabat.

¹⁶⁸ שְׁעָרִים šə-’ā-rîm (Heb.); *porta*, -ae (Vul.), *portae* sa Ps 23,7 (cf. Antifona sa Paglaog, Domingo nin mga Palma).

¹⁶⁹ ἀπολέσει, apolesei (Gk.); *perdo*, *perdere*, *perdidī*, *perditus* (Vul.), *perdet* sa Mt 21,41; cf. Evangelio, Cuaresma II-Viernes; cf. Sal 105,23, Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Jueves.

¹⁷⁰ אֲדַרְשׁ, yiš-šā-mêd (Heb.); *adtero*, *adterere* (Vul.), *adtritum* est sa Is 48,19 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Viernes).

¹⁷¹ ἄρπαγέντα, harpagenta (Gk.); *rapio*, *rapere*, *rapui*, *raptus* (Vul.), *raptum* sa 2 Cor 12,2; cf. Enot na Babasahon (I), Semana XI-Sabado.

¹⁷² קָלָה, qā-neh (Heb.); *calamus*, *calami* (Vul.), *calamum*, sa Is 42,3 (cf. Enot na Babasahon, Lunes Santo).

¹⁷³ *Corruptam* (*naturam*) from *cur-rumpo*, *rumpere* sa Pagbendicion kan Tubig (n. 54), Vigilia Pascual.

¹⁷⁴ רֶזֶק, ū-šə-rî (Heb.); *resina*, -ae (Vul.), *resinam* sa Gen. 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

¹⁷⁵ στήρισον, *sterison* (Gk.); *confirmo*, *confirmare* (Vul.) *confirma* sa Lk 22,32.

¹⁷⁶ נִדְרָמָה, nə-nat-tə-qāh (Heb.); *dirumpo*, *dirumpere* (Vul.), *dirumpamus* sa Sal 2,3 (cf. Salmo Responsorial, Pascua II-Lunes).

¹⁷⁷ לָמַח lam-mō-wt (Heb.) sa Sal 66,9. Cf. תִּגְּרֵי בָּצָרִים tig-gōr bā-’e-ḥen sa Sal 91,12; לָמַח lam-mō-wt sa Sal 121,3; תִּגְּרֵי תִּגְּרֵי tīg-gō-wp sa Prb 3:23.

¹⁷⁸ σαλευόμενον, saleuomenon (Gk.); *moveo*, *movere* (Vul.), *moveri* sa Lc 7,24 (cf. Evangelio, Adviento III-Jueves).

¹⁷⁹ חֲקַר, hē-qer (Heb.); *investigatio*, *investigationis* (Vul.), *investigatio* sa Is. 40, 28 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Miercoles).

¹⁸⁰ Sa Lc 2,27 ini pagpahayag sa Bikol kan Griego « ἐν τῷ Πνεύματι » (*en tō Pneumatī*) o kan Latin na « *in Spiritu* » (Vul.).

¹⁸¹ παρακαλῶ, *parakalō* (Gk.); *obsecro*, *obsecrare* (Vul.), *obsecro* sa Rom 12,1, Ika-duwang Babasahon, Domingo XXII; Cf. *Incitāmur* (*incio*, *incire*, *incivi(ii)*, *incitus*), sa Prefacio II, Mga Santos; (*Christi amore*) *inducti* sa Misa Crisma, Pagbāgo kan mga Panugâ sa Pagkapadi, n. 9.

¹⁸² ἐπιτιμᾶν epitiman (Gk.); *increpo*, *increpare* (Vul.) *increpare* sa Mt 16,22.

¹⁸³ ὑποζυγίου, hypozygiou(Gk.); *subjugalis*, *subjugalis* (Vul.), *subingalis* sa Mt 21,5.

salikop,¹⁸⁴ palibotan, sakloban (takloban), laōmón.

saligsig,¹⁸⁵ pinohon, haleon an mga nag-oorotwal (na burukol-bukol) (sift, Ing.).

salíot (*nakisaliót*),¹⁸⁶ magsingit(sa likod).

salomon,¹⁸⁷ ilaog sa isip (kun sa kamot nakakapotan).

salungat,¹⁸⁸ dai oyon, contra, laban sa.

sanggawad (*magsanggawad*),¹⁸⁹ magdalagan (madhidali) sa pagtabang.

sangkalán,¹⁹⁰ rapason, tirahon.

sanglit, *sinanglitan*,¹⁹¹ pinalangkaw (orog kahalangkaw).

sangtaon,¹⁹² enot na taon (sarong taon na).

sayod,¹⁹³ a) mayong paligoy-ligoy, tanos ta mayong dakul na pasikô-sikô o patagô-tagô sa pagtaram; b) malinaw na pagtaram.

Sheol,¹⁹⁴ sa Lumang Tipan, *Sheol* an apod sa “*kina-mumugtakan nin mga gadan*”, o eerokan nin mga nagadan, kaya nangangahulugan man na lobongan (lolobngan), o kalot. Sa Vulgata, inapod ini ni San Geronimo na “*infierno*” kaya nangangahulugan man na “*kamugtakan nin padusa*” na kun apodon sa Ingles “*hell*”. An tataramon na *Sheol* dai ginagamit sa Bagong Tipan, alagad ini may katumbas sa tataramon na Griego, ᾍδης (*hadē*, Hades), boot sabihon “*kamugtakan nin padusa*” para sa mga maraot na nagadan (cf. Lc 16,23),¹⁹⁵ binikol na “*infierno*” na subli sa Español.

sigbo,¹⁹⁶ palsokon, parongon (an kalayo).

simpil (*nin pagmate*),¹⁹⁷ magabat asin hararom na pagmundo.

sinamsam,¹⁹⁸ mga natadâ na mayo na nin halagá, nawâran nin halagá.

singkog (*singkogan*),¹⁹⁹ olang sa paggibo nin marhay asin nagdadara lugod sa gibong maraot; olang sa linalakawan kaya napapadaplaan; *tisod* (Tag.).

¹⁸⁴ סֶבַע, *sə-bā-bū-nî* (Heb.); *circumdo*, *circumdare* (Vul.), *circumdederunt* sa Sal 18,5/6 (cf. Salmo Respomsorial, Cuaresma V-Viernes).

¹⁸⁵ σινιάσαι, *siniasai* (Gk.); *cribro*, *cribrare* (Vul.) *cribraret*, sa Lk 22,31.

¹⁸⁶ ἐλθοῦσα ὀπισθεν, *elthousa opisthen* (Gk.); *venio*, *venire*, (Vul.), *venit in turba retro* sa Mc 5,27 (cf. Evangelio, Semana IV-Martes).

¹⁸⁷ ἄρπαγμόν, *harpagmon* (Gk.) “something to be grasped at” in English as appears in the English Standard Version (ESV) of Philippians 2,6. This expression, however, does not appear in the Vulgate. Cf. Second Reading, Palm Sunday.

¹⁸⁸ ἀντιτασσομένων, *antitassomenōn* (Gk.); *contradico*, *contradicere*, *contradixi*, *contradictus* (Vul.), *contradicientibus* sa Mga Gibo 18,6; cf. Enot na Babasahon, Pascua VI – Jueves.

¹⁸⁹ Succurro, *succurrere*, *succurri*, *succursus* (Lat.), *succurreres* sa Prefacio III sa Mga Domingo « kan Taon ».

¹⁹⁰ הִדְדִּי, *wə-hid-dī·ah* (Heb.); *inpello*, *impellere* (Vul.), *inpellat* sa 2 Sam 15,14 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana IV-Lunes).

¹⁹¹ גָּבַהּ, *nis-gāb* (Heb.); *excelsus*, *-a*, *-um* (Vul.), *excelsus* sa Is 12,4.

¹⁹² בֶּן־שָׁנָה, *ben-šā-nāh* (Heb.); *anniculus*, *-a*, *-um* (Vul.) *anniculus* sa Ex 12,5 (cf. Enot na Babasahon, Misa Pagkahapon, Jueves Santo).

¹⁹³ παρρησία, *parrësia* (Gk.) sa Jn 10,24. Cf. Martes, Pascua – IV.

¹⁹⁴ שְׁאוֹל, *šə-’ō-wl* (Heb.); *infernus*, *inferni* (Vul.), *inferno* sa Sal 30,4. Cf. Sal 88,3,5; 6,5; 16,10; 139,8. Sa liturgia, sinasambit ini halimbawa sa Salmo paka Ika-apat na Babasahon, Vigilia Pascual.

¹⁹⁵ Cf. Mga Gibo 2,27.31. An kahulugan kan ᾍδης (*hadē*, Hades) digdi iyo an “binababaaan sa kagadanan” o an “kagadanan” mismo. Cf. Mt 11,23; Mt 16,18; Lc 10,15; Kap 1,18; 6,8; 20,13.

¹⁹⁶ ἐσβέσαν, *esbesan* (Gk.); *extinguo*, *extinguere* (Vul.), *extinxerunt* sa Heb. 11,34 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana IV-Lunes).

¹⁹⁷ מַעֲרֹר, *wə-ka’-sî* (Heb.); *maeror*, *maeroris* (Vul.), *maeroris* sa 1 Sam 1,16 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana I-Martes).

¹⁹⁸ שָׁלָל, *šā-lāl* (Heb.); *spolium*, *spoliū* (Vul.) *spolia* sa Is 53,12 (cf. Enot na Babasahon, Vigilia Pascual); σκῆλα, *skyla* (Gk.), *spolia* Lc 11,23 (Evangelio, Cuaresma III-Jueves).

¹⁹⁹ σκάνδαλον, *skandalon* (Gk.); *scandalum*, *scandali* (Vul.); *scandalum* sa Mt 16,23. Cf. Evangelio, Domingo XXII.

singot,²⁰⁰ kagat (na may kamandag) gamit an ngipon—kun sa tawo gibohon nagwawalat nin lugad.

sinawa (*pasinawaon*, *pinasinawa*),²⁰¹ daogon or raoton sa maraot na paagi, sapawan.

siyá (*siyahán*, *siniyahán*),²⁰² siyab (Tag.); natutukawan sa ibabaw nin kabayo o asno (saddle, Ing.).

subangan (*magsubang*),²⁰³ kun saen an aldaw nagsisirang.

sulpak,²⁰⁴ matagason na gapo.

súngay,²⁰⁵ saklay, ipapâsan, ipatong.

sunggab,²⁰⁶ magturungo sa pagraot nin kapwa (kaya *sinunggaban* boot sabihon *tinurungohan* na raoton), haleon o tanggalon sa paagi nin paggadan.

supang,²⁰⁷ maghale sa sarong ginikanan, maggikan (e.g., sarong pangyayari) huli sa sarong dahilan (kinaáabtan).

suplá (*masusupla*),²⁰⁸ banggaón asin patunayan na salâ.

suripot,²⁰⁹ marahay (sa pagsabot na *moral*) sa atubang kan Diós, nabubuhay susog sa pamantayan

(pagsukol) kan Diós na nag-aanino kan saiyang kabanalan asin karahayan (sa Ingles “*righteous*”). An *suripot* agid sa *matanos* na an boot sabihon tama o tanos an pag-sip asin gibo, kaya pantay an trato sa kapwa; makinuyog-kuyog sa ley kaya an gibo (ugali) susog sa ley, tatao magtaó sa kapwa kan *dapat* saiya (maginalang sa “kadapatan” nin kapwa), kaya sa Ingles “*just*”.

susto (*masustobán*),²¹⁰ magmatè (pamateon) nin dakulang takot.

T

tadongan,²¹¹ (cf. *katadongan*), saboton, namitan (sa isip), tûdan an kahulugan, aramon kun tama o salâ, marhay o maraot.

tagalpô,²¹² pagmundô o pagtangis; pighati o pagluksâ (Tag.).

tagdo,²¹³ turò (e.g., hale sa anirà).

tagpason,²¹⁴ putolon o guntingon; lagbason nin tarom.

takdâ, *itinakda*,²¹⁵ pinili ng enot (pinili na, bago pa o sa poon pa sana).

²⁰⁰ הַנְּשֹׁק, han-nā-šūḳ (Heb.); *percutio*, *percutere* (Vul.), *percussus* sa Nr 21,8 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Martes).

²⁰¹ *subverto*, *subvertere* (Vul.), *subvertit*, Dan 13,55 (cf. Enot na Babasahon, Cuaresma V-Lunes).

²⁰² שָׁכַח way-ya-ḥā-ḥōš (Heb.); *sterno*, *sternere* (Vul.), *stravit* sa Gen. 22,3.

²⁰³ ἀνατολή, *anatolí* (Gk.); *oriens*, *orientis* (Vul.), *ad orientem* sa Antifona sa Paglaog, Misa sa Visperas, Epifania; cf. Adviento II, Sabado.

²⁰⁴ קָהַל ka-ḥal-lā-miš (Heb.); *petram durissimam* sa Is 50,7. Cf. Enot na Babasahon, Miercoles Santo.

²⁰⁵ ἐπιθεῖναι, *epitheinai* (Gk.); *inpono*, *inponere*, *inposui*, *inpositus* (Vul.), *inponere* sa Mga Gibo 15,10.

²⁰⁶ διεχειρίσασθε *diecheirisasthe* (Gk.); *interemo*, *interemere*, *interemi*, *interemptus* (Vul.), *interemistis* sa Mga Gibo 5,30; cf. Enot na Babasahon, Domingo III – Pascua kan Pagkabuhay-liwat.

²⁰⁷ תָּשׁוּ orī, *orior*, *ori*, *oritus sum* or *orior*, *oriri*, *ortus sum* (Vul.), *oriat* sa Antifona sa Paglaog, Domingo IV Adviento. Cf. Is 45,8.

²⁰⁸ ἀντειπεῖν, *anteipein* (Gk.); *contradico*, *ere* (Vul.); *contradicere* sa Lc 21,15 (Evangelio, Domingo XXXIII kan Taon C).

²⁰⁹ שָׁדֵיִם, *šad·diq* [sing], *šad·dī·qim* [pl.] (Heb.); δίκαιος (*dikaios*, nom, s.), *δικαίων*, *dikaiōn* (gen. m., pl.) (Gk.); *justus*, *-a -um* (Vul.), *justorum* sa Lc 1,17; Enot na Babasahon sa visperas kan kafiastian ni San Juan Bautista; cf. Sal 97,12 (Enot na Babasahon sa kafiastian ni San Juan Evangelista).

²¹⁰ πτοηθεῖτε, *ptoēthēte* (Gk.); *terreo*, *terrere* (Vul.), *terreri* sa Lc 21,9 (Evangelio, Domingo XXXIII kan Taon C).

²¹¹ φρονεῖτε, *phroneite* (Gk.); *sapio*, *sapere* (Vul.), *sapite* sa Col. 3,2. Cf. φρονεῖς, *phroneis* (Gk.); *sapis* sa Mt. 16,23 (Evangelio, Domingo XXII).

²¹² קָהַח kē-hāh (Heb.); *maeror*, *maeroris* (Vul.) *maeroris* sa Is 61,3.

²¹³ מִדְּבַשׁ mid-də-ḥāš (Heb.); *mel*, *mellis* (Vul.), *mel* sa Sal 19,11. An dugos o tangguli iyo an tagdô na hale sa anirà. Cf. Salmo paka Ika-Anom na Babasahon, Vigilia Pascual.

²¹⁴ קָרַת kâ-rat (Heb.); *praecido*, *praecidere* (Vul.), *praecidit* sa 1 Sam 24,5 (cf. Enot na Babasahon [II], Semana II-Viernes).

²¹⁵ προκεχειροτονημένοις, *prokecheirotoneinois* (Gk.); *prae-ordinare*, *-ordinare* (Vul.), *praeordinatis* sa Mga Gibo 10,41.

takras,²¹⁶ pagsuhay nin sarong kabtang nin sarong bagay ta pinuputol o sinasap-sapan sa gilid.

talapis,²¹⁷ ginagamit palibot sa habayan (paha) pangpahigot sa bugkos.

talastas,²¹⁸ magsiyasat tanganing masabotan.

talaw (*matalaw*, *katalawan*),²¹⁹ takot (matakot, pagkatakot).

tangad,²²⁰ magheling sa itaas.

tangguli,²²¹ *dugos*, mapulot na mahamis sa gibo nin bubuyog nakukua sa anirà.

tangkag (*nakatangkag*),²²² husay (hinusay); ayos (Tag.), inayos.

tanikalá,²²³ gakod, bugkos arog baga kan kadena, e.g., nagbubugkos nin duwang tawo sa paagi nin kasunduan.

tanya (sa pagbilang),²²⁴ isihon (bilangon, sukolon) an halaga.

tapi (*pantapi*),²²⁵ tapis na pantahob.

taras,²²⁶ tapyas, takras (Alb.), karos, sapsap, radas; pinapa-sadit ta dakulà o hinihiwasan kun piót kaya

iniinàan an gilid (higad) nin sarong bagay (hbw. “*an bukid tinatarasan...*”)

taro,²²⁷ linuluwas nin mga lukot o putyokan sa paggibo nin *anirà* na sarayan kan saindang *dugos*, nagtatagas pagnadodorosan kaya nagigin anirà; alagad ini matutunawon man na bagay orog na kun labi-labing naiinitan kaya puedeng gibohon candilà (sa tataramon na Ingles: *taro/wax*, *anirà/honeycomb*, asin *dugos/honey*).

tatá (*ianua*, *-ae*), pintoan na agihan-laogan man o luwasan.

tikom,²²⁸ tiklopon (pintoan) an ngoso, pugolan o olangon an pagparataram.

tayop,²²⁹ kasangkapan na agid sa tinidor na may halabang kapotan, gamit sa pagtipon asin pagalsa nin ohot, mga dahon o doot.

tebas,²³⁰ malapad na pidaso (plaka) nin semento, dalipay, o kahoy na may apat na kanto na ginagamit pang-atop o pangsalo; (*slab*, Ing.)

terebinto,²³¹ (*pistacia terebinthus*); sarong palumpong na nagtutubo sa Mediterránea.

²¹⁶ יָכַרַת, yik-kā-rêṭ (Heb.); *intereo*, *interire* (Vul.), *interisset* sa Is 48,19 (cf. Enot na Babasahon, Adviento II-Viernes).

²¹⁷ יָה־וְהָ לָא־בְּעֵשׂ יֹז, Yah-weh lā-bḥêš ‘ōz (Heb.); *indutus est Dominus fortitudine* (Vul.), sa Sal 93,1; cf. Enot na Babasahon (II), Semana XIV–Sabado.

²¹⁸ ἐσκόπησεν, *éskópēsen* (Gk. Sept.); *invenio*, *invenire* (Vul.), *invenit eam prudentia* sa Bar 3,32. Cf. Ika-anom na Babasahon, Vigilia Pascual.

²¹⁹ δειλιάτω, *deiliatō* (Gk.); *formido*, *formidare*, *formidavi*, *formidatus* (Vul.), *formidet* sa Jn 14,27 sa Evangelio, Pascua V – Martes.

²²⁰ ἀναβλέψασαι, *anablepsasai* (Gk.); *respcio*, *respicere* (Vul.), *respicientes* (nagsasalingoy) sa Mc 16,4.

²²¹ מִיד־דָּבָשׁ mid-dā-ḥaš (Heb.); *mel*, *mellis* (Vul.), *mel* sa Sal 19,11.

²²² שָׁא־תֻּ שָׁא-tū (Heb.); cf. Salmo Responsorial [III], Semana IV-Lunes (mayo nin katumbas sa Vulgata).

²²³ σύνδεσμος, *sýndesmos* (Gk.) sa Col. 3,14, ο δεσμός, *desmós* (Gk.), sa Mk 7,35; *vinculum*, *-i* (Vul.), *vinculum* sa Col. 3,14

²²⁴ ψηφίζει, *psēphizei* (Gk.); *computo*, *computare* (Vul.), *computat* sa Lc 14,28 (cf. Evangelio, Kafiestahan ni San Juan de la Cruz, Diciembre 14).

²²⁵ הַגִּזְמָה, *hā-gō-rōṭ* (Heb.); *perizoma*, *perizomatis* (Vul.), *perizomata* sa Gen. 3,7 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana V-Viernes).

²²⁶ נִגְזַר *niḡ-zar* (Heb.); *abscido*, *abscidere* (Vul.) *abscisus est* sa Ex 53,8 (cf. Enot na Babasahon, Vigilia Pascual).

²²⁷ קָדוֹנָה kad-dō-w-naḡ (Heb.); *cera*, *-ae* (Vul.) *cera*, sa Sal 97,5; cf. Salmo Responsorial (II), Semana XI-Jueves.

²²⁸ יִיק־פָּשׁוּ yiq-pā-šū (Heb.); *contineo*, *continere* (Vul.) *continebunt* sa Is 52,15 (cf. Enot na Babasahon, Vigilia Pascual).

²²⁹ הַמִּזְרֵה, *ū-ham-miz-reh* (Heb.) sa Is 30,24; mayo nin katumbas sa Vulgata; cf. Enot na Babasahon, Semana XXXIV-Sabado.

²³⁰ κεράμων, *keramōn* (Gk.); *tegula*, *tegulae* (Vul.), *tegulas* sa Lc 5,19 (cf. Evangelio, Adviento II-Lunes).

²³¹ הָאֵלֶּה, *hā-’ê-lāh* (Heb.); *quercus*, *quercus* (Vul.), *quercum* sa 2 Sam 18,9 (cf. Enot na Babasahon [III], Semana IV-Martes).

tindi (*mag-tindi*),²³² maglaag (tugdok) nin sarong bagay sa sarong lugar (set up, Ing.).

tingraw (*magtingraw*),²³³ magkilyab, magkintab, magbanaag, magliwanag.

tragacanto,²³⁴ sa Hebreo *nəkot* boot sabihon mga pampanamit (Ing., *spices*) sa kakanon.

tugod-tugod,²³⁵ mangsalà, magtukdo nin murô sa pagsahot (accuse by pointing a finger, Ing.).

tulag (*tinulag*),²³⁶ ribongon asin olangon an pag-hona (pag-isip) na dai tolos maaraman an gigibohon, ribarawon.

turóng,²³⁷ panahon nin alang (tig-alang); drought (Ing.).

tusay (*tusayan*),²³⁸ orolay (mag-) orog na kun dai nagkaka-oroyon huli sa manlaen-laen na paghiling; orolay kun dai nagkakasinarabotan; mag-diskusion; mangatwiran (Tag.).

U

ugay (*mangay*),²³⁹ pagmakulog (mapagmakulog); herak, pagkaherak (maheherakon); habag (Tag.).

ugid (*mag-*),²⁴⁰ maghingowang makua o magkamtan.

ulakbo,²⁴¹ marikas na hirô na dai nasasangga o napupugol (*seething* sa Ing.); kun sa tubig sinasabi,

mahibogon na tubig na nagdadalihig kaya dai nasasanggâ.

uruultan,²⁴² sarong lakdang sa pasurunod-sunod, o nin sarong proceso (nin pagtalubo o nin pag-uswag).

W

wadi,²⁴³ sadit na sapà namamara kun tig-init, may nagdadalihig na tubig kun tig-uran sana.

Z

Zi'ón (*Sion*),²⁴⁴ a) bulod sa Jerusalem kun saen itinugdok an Ciudad ni David; b) an kota « pina-orog kakusog na lugar » (Ing.: fortress, citadel) sa ancianong Jerusalem; c) mismong Jerusalem; d) mga Judío o an saindang religiún. Sa Cristianong pag-isip (kaisipan), *Zi'on* an apod sa “langitnon na ciudad” o an “kahadean kan langit”.

²³² ἔπηξεν, epēxen (Gk.); *tingo*, *ingere* (Vul.), *fixit* sa Heb. 8,2 (cf. Enot na Babasahon [I], Semana II-Jueves).

²³³ *infulgeo*, *infulgere*, *infulsi* o *effulgeo*, *effulgere*, *effulsi*, sa Prefacio I & II, Pasko kan Pagkamundag; Prefacio I, Mga Gadan.

²³⁴ נִכְאֹת *nə-kōt* (Heb.); *aroma*, *aromatis* (Vul.), *aromata* sa Gen 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

²³⁵ הִנָּחַץ *šə-lah 'eš-ba'* (Heb.); *digitum extendere* (Vul.) sa Is 58,9b; cf. Enot na Babasahon, Sabado Paka-Miercoles de Ceniza.

²³⁶ הִנָּחַץ *way-yā-hām* (Heb.); *interficio*, *interficere* (Vul.), *interfecit* sa Ex 14,24. The Vulgate's *interfecit* (he destroyed/killed) is a bit too far from the Hebrew הִנָּחַץ (*way-yā-hām*), which in English roughly means “to trouble” as the sense of Ex 24,14 suggests.

²³⁷ בַּשָּׁדֶרֶת *baš-šō-ret* (Heb.); *siccitas*, *-atis* (Vul.), *siccitatis* sa Jer 17,8. Cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Jueves.

²³⁸ Διέλεγετο *dielegeto* (Gk.); (mayong katumbas sa Vulgata). Cf. Mga Gibo 18,4; 19,8; cf. Enot na Babasahon, Pascua VI-Jueves.

²³⁹ οἰκτιρμῶν, *oiktirmōn* (Gk.); *misericordia*, *-ae* (Vul.), *misericordiam* sa Rom 12,1.

²⁴⁰ מְבַקֵּשׁ *mə-baq-šē* (Heb.); *quaero*, *quaerere* (Vul.), *quaerentium* sa Sal 105,3 (cf. Salmo Responsorial, Cuaresma IV-Jueves).

²⁴¹ הִנָּחִיז *haz-zē-dō-w-nīm* (Heb.); *intolerabilis*, *intolerabilis* (Vul.), *intolerabilem* sa Sal 124,5 (cf. Salmo Responsorial, Kafiastian ni San Juan Evangelista).

²⁴² *Mansio*, *mansionis* (Vul.), *mansiones* sa Ex 17,1 (cf. Enot na Babasahon, Opcional na Misa sa Cuaresma III).

²⁴³ הַנֶּחֱל *han-nā-hal* (Heb.); *vadum*, *-i* (Vul.), *vadum* sa Gen 32,23; cf. Enot na Babasahon (I), Semana XIV-Martes.

²⁴⁴ צִיּוֹן *šî-yō-wn* (Heb.); *Sion* (Vul.), sa Is 8,18 (cf. 2 Sam 5,4; Sal 74,2. Sa Bagong Tipan: Σιών (Siōn), halimbawa sa Mt 21,5; Heb 12,22; Kap 14,1.

II LATIN/GRIEGO – BIKOL

A

abundantia, kasaganahan, kadagyaan.

affluenter,²⁴⁵ sagana, balakid, labi-labi.

alacriter, masigkat, maorop (eagerly)

allevare/ adlevare, palangkawon (exalt).

altissimis, excelsis (hypsistois),²⁴⁶ kaitaas-taasan, kaitaas-taasi, pinaka-itaas.

amo, amare, amavi, amatus (-a, -um), mamoot, magpadangat (mawili)

aptus (-a, -um), angay, bagay, maninigo.

attollere/ adtollere, palangkawon.

audio, audire, audivi, auditus (-a, -um), magdangog, maghinanyog, maghimate.

B

benedico, benedicere, benedixi, benedictus (-a, -um), magrokyaw, mag-omaw, magsabi nin karahayan.

C

caritas (-atis), pagkamoot

celsitudo, (-inis), kahalangkawan.

claritas, (-atis), kalinawan, kaliwanagan (pagbanaag).

clementer, clementius, clementissime, maugayon, may herak, malumanay.

cogitatio, cogitationis (Vul.),²⁴⁷ pakana, plano na ginigibo sa hilom na maggibo nin makakakulog sa kapwa.

cogito, cogitare, cogitavi, cogitatus (-a, -um), magsabot, mag-isip, maghorop-horop.

concedo, concedere, concessi, concessus (-a, -um), magtugot, magsuko.

congruus (-a, -um), tama, tugmâ.

contemplo, contemplare, contemplavi, contemplatus (-a, -um), magmansay, pag-isipon.

cruere rigatus,²⁴⁸ sinagom o binobô kan dugo.

D

do, dare, dedi, datus (-, -um), magtao

delictum (-i), kasombikalan, pagkakasalâ.

depreco, deprecare, deprecavi, deprecatus (-a, -um), mag-arang

dico, dicere, dixi, dictus (-a, -um), magsabi, magtaram.

dilectio (-onis), pagkamoot, marhay-na-boôt.

diligo, diligere, dilexi, dilectus (-a, -um), mamoot, magdusay nin buhay huli sa pagkamoot. Susog sa Vulgata, ini an katumbas kan Griego na ἀγαπάω (agapáo), kaya sa Jn 21,15 an ἀγαπᾷς (agapas) *diligis*. Samantalang an katumbas nin *amo, amare* (Vul.) sa Griego iyo an φιλέω (phileō) kaya an *amo* sa Vulgata φιλῶ (philō) sa Griego. Sa Griego an φιλέω iyo an pagkamoot nin magkatood (friends), an ἀγαπάω iyo an pagdusay nin sadiri huli sa pagkamoot, kaya ini diosnon na pagkamoot. Sa Bikol, mayo nin duwang

²⁴⁵ Antifona Paka-comunion, Diciembre 21.

²⁴⁶ ὑψίστοις, *hypsistois* (Gk.) sa Lc 2,14: “Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας.”

²⁴⁷ *Cogitationes* sa Jer 18,18 (cf. Enot na Babashon Cuaresma II-Miercoles). Cf. נֶחֱמָה, *wə-nah-šə-ḥāh* (Heb.)

²⁴⁸ Cf. Colecta, San Carlos Lwanga asin Pag-Iriba, Mga Martires (Junio 3).

magkaibang tataramon na katumbas kan ἀγαπάω (diligere) asin φιλέω (amare), kaya sarong tataramon ini sa Bikol na iyo an “pagkamoot”.²⁴⁹ An “pagpadangat” mas agid sa Griegong στοργή (storge) o στέργω (stérō) na iyo an pagkamoot sa ka-familia (e.g., magurang sa aki, o aki sa magurang, o sa mga magturugang). An “gusto” na sinublian sa Español, kun ginagamit sa Bikol, dawa ngani sa Tagalog, agid sa Griegong ἔρω (érō) na an kahulugan iyo an pagkamoot na may kaibang *pagmâwot nin laman*, kaya may kahulugan na “sexual” o “sensual”. Halimbawa, kun an sarong barobata magsabi sa sarong daraga, “Gusto ta ka,” boot sabihon nadadagkâ siya kan gayon kaini, nagagayonan siya saiyâ—huli sa magayon na lalawgon o magayon na hawak. Kaya an “gusto” sa Bikol may kaibahan na “paghanga” asin “pagmâwot” sa hawak asin laman, na iyo an kahulugan kan Griegong ἔρω (érō). Kaya malaen sa pagdangog na si Pedro magsabi ki Jesus, “Gusto ta ka,” embes na “Namomoot ako saimo,” o “Padangat ta ka.”

diligo, diligare, diligavi, diligatus (-a, -um), bugkason.

deliramentum (-i); *stultum* (-i),²⁵⁰ o *inania* (-ae),²⁵¹ kabuahan, osipon na mayong kamanongdanan; kalokohan; daing-saysay.

dimitto, dimittere, dimisi, dimissus (ἀφῆκω, aphēkō; ἀφῆκαμεν, aphēkamen),²⁵² magpatawad, maglingaw nin salà o utang nin kapwa.

dirigo, dirigere, direxi, directus (-a, -um), magmundâ, magpasunod.

dispositio (-onis), katigayonan (marahay na boot); husay na pasunod-sunod.

donum (-i), balaog, dolot.

E

²⁴⁹ Hiligon an Evangelio, Domingo III – Pascua kan Pagkabuhay-Liwat, asin an Evangelio sa Junio 29, Kafiestahan ni San Pedro asin San Pablo.

²⁵⁰ μωρόν, mōron (Gk); *stultum* (-i) sa 1 Cor 1,25.

²⁵¹ λῆρος, lēros sa Lc 24,11. Cf. Evangelio, Vigilia Pascual, Taon C..

²⁵² Mt 6,12; 19,27; Mk 10,28; Lc 11,4. Cf. Ama Niamò, Domingo XVII « kan Taon ».

²⁵³ Cf. Dan 13,5 (Mapipilian na mga Babasahon, Cuaresma V).

egredior, egredi, egressus (-a, -um) *sum*,²⁵³ magluwas o maglawod (arog baga pa-dagat), pasiring sa kahiwasan, kaya may kahulugan na maglakop o mangibabaw.

emendo, -are, -avi, -atus (-a, -um), maghusay, pakarahayon, patanoson.

eripio, eripere, eripui, ereptus (-a, -um), maglikay, hâwason

eudokias,²⁵⁴ minarhayan nin boot.

exaudio, exaudire, exaudivi, exauditus (-a, -um), malinaw na magdangog, maghimate.

excelsis, altissimis (hypsistois),²⁵⁵ kaitaas-taasan, kaitaas-taasi, pinaka-itaas.

excessus, (-us), *excessibus*,²⁵⁶ pagpanganà; bako nang tama (sa sukol o bilang) ta nakakalabí, pahingusto na labi pa sa dapat; patabad (Cat.).

exsequor, exsequi, exsecutus sum,²⁵⁷ magtugis, mag-ugid; maglamag (magbokod, Cat.) tanganing makamit o maabot (pursue).

F

famulus (-i), sorogoon, nasasangkoban, nasasakopan.

festinanter, festinantius, festinissime, masigkat.

fiducialiter, fiducialius, fiducialissime, masarig, may-kusog-boot.

fulgor, fulgoris, banaag, kaliwanagan.

G

²⁵⁴ Εὐδοκίας, *eudokias* sa Lc 2,14: Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας. Sa Latin: bonae voluntatis (Vul.), may marahay na boot.

²⁵⁵ ὑψίστοις, *hypsistois* (Gk.), *altissimis* (Vul.), sa Lc 2,14: “Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας.”

²⁵⁶ Cf. Pamibi sa mga Dolot, Cuaresma II-Sabado.

²⁵⁷ Cf. Colecta, Semana XXXIV.

Gebenna, -ae (Bik.: *impierno*, *kabâban*),²⁵⁸ sa Biblia, an Gehenna iyo an kabâban sa solnopan asin ilawod kan Jerusalem kun saen an mga aki pigsacrificio ki Moloch, asin kun saen ngapit mga ramog asin hawak (nin tawo) sinurulo. Sa bagong tipan, tinutukoy kaini an paghatol kan Diós asin an padusa sa mga masombikal (*i.e.*, *impierno*).

gloria (-ae), kamurawayan; kun ipinapanongod sa Diós, ini an kadakulaan na gikan sa kaladman nin pagka-diós, laen man sa *laus* (-dis), pag-omaw, na gikan sa tawo (kaya gikan sa luwas) huli kan saiyang pagmidbid sa kadakulaan (karahayan) kan Diós.

H

hostia (-ae), a) victima nin sacrificio na dinodolot bilang atang, kaya “*Banal na Hostia*” na sinasambit sa Pamibi sa Eucaristia (n. 92); b) tinapay na mayong levadura na kino-consagra sa Santa Misa, nagigin “Hawak ni Cristo”. –Hilingon man an *Tinotong-na-atang* sa ibaba.

hypsistois (*excelsis*, *altissimis*),²⁵⁹ kaitaas-taásan, kaitaas-taasi, pinaka-itaas.

I

ianua (-ae), tatâ, agihan palaog o paluwas.

idoneus (-a, -um), maninigo, bagay, sukat.

illaesus (-a, -um), daing-digta

imploro, *implorare*, *imploravi*, *imploratus* (-a, -um), magngayo-ngayo, maghagad nin tabang, maki-maherak;

inania (-ae) or *stultum* (-i); *deliramentum* (-i),²⁶⁰ kalokohan, kabuahan, karongawan.

incursio (-onis), paglusob, pangonlabot (pakilabot); paki-alam (Tag.)

inebrio, *inebriare*, *inebriavi*, *inebriatus* (-a, -um), mahimahaan (mahalean pahà), maburat, maboyong (Cat.)

iniquus (-a, -um), tampalasan, bakong-matanos.

insero, *inserere*, *inserui*, *insertus*, magtalanhok, isingit, magtanom, isûsô.

insurgo, *insurgere*, *insurrexi*, *insurrectus* (-a, -um), magbangon sa paglaban; magsulang, magsirang

integer, *integra* -um, kalubosan, kabilogan.

intentus (-a -um), ma-orop.

invoco, *invocare*, *invocavi*, *invocatus* (-a, -um), mag-arang, mangapodan sa paghagad.

iugiter, padagos.

iugum (-i),²⁶¹ sakal, gabat na papasanon.

ius, *iuris*, kadapatan, karapatan (Tag.)

L

largio, *largire*, *largivi*, *largitus* (-a, -um), magwaras, saganang magtao.

laqueus (-i), paghipà, patibong.

laus, *laudis*, pag-omaw, pagtao nin pag-oyon.

lumen, *luminis*, liwanag.

lux, *lucis*, ilaw.

M

maiestas (-atis), kadakulaan.

malum (מַלְאכָה, *mālā*),²⁶² kapahamakan; maraot.

mel, *mellis*, dugos nin anira.

²⁵⁸ גֵּהֶנְנָה, *Gē-Hinnōm* (Heb.), *e.g.*, sa *Jos* 15,8; *Jer* 7,31; 19,2-6. Γέεννα, *Géenna* (Gk.); *gehenna*, *gehennae* (Vul.) sa *Mk* 9,43–48; *Mt* 5,22; 5,29–30; *Lc* 12,5; *San* 3,6.

²⁵⁹ ὑψίστοις, *hypsistois* sa *Lc* 2,14: “Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας.”

²⁶⁰ λῆρος, *lēros* sa *Lc* 24,11. Cf. Evangelio, Vigilia Pascual, Taon C.

²⁶¹ ζυγός *zygos* sa *Mt* 11,30.

²⁶² Cf. *Is* 45,7 (Enot na Babasahon, Adviento III-Miercoles).

miserecordia, (*miserecordiae*), **a**) karahayan-boot²⁶³ (sa Ingles, loving-kindness), boot sabihon labi pa sa pagpaheling nin karahayan; **b**) herak (pagkaherak).²⁶⁴

munido, *mundare*, *mundavi*, *mundatus* (*-a*, *-um*), maglinig.

munimen, *muniminis*, sagang, kalasag.

munus, *muneris*, atang; katongdan (gibo susog sa katongdan).

N

necessarius (*-a*, *-um*), kaipuhan, dai malikayan.

O

oblatio (*-onis*), dolot.

obnoxius (*-a*, *-um*), may-salâ, maratakan (liable, guilty).

oro, *orare*, *oravi*, *oratus* (*-a*, *-um*), magpamibi, maghagad; magsamba.

orior, *oriri*, *ortus sum* (*orta est*),²⁶⁵ nagsupang, nagluwas sa pagbutwâ, luway-luway maghale o maggikan sa pinag-halean na ini lubos ng mahiling.

P

parco, *parcere*, *parsi*, *parsus* (*-a*, *-um*); *parco*, *parcere*, *peperci*, *parsus* (*-a*, *-um*), magpangilin (ipangilin), magpalusot, magpalaen, magpugol sa paggibo

parumper (פָּרַמְפֵּר, *re-ḡa*),²⁶⁶ padalian (sa halipot na panahon).

pasco, *pascere*, *pavi*, *pastus* (*-a*, *-um*), magpakakan sa pag-ataman (magtao nin kakanon), magpabasog.

patibulum (*-i*),²⁶⁷ sakal, pabalagbag na tabla kan cruz, gabat na papasanon.

patior, *pati*, *passus sum*, magtugot, magtagal, magsakit.

peto, *petere*, *petivi*, *petitus* (*x*), maghagad, magmâwot, makilimos.

pietas, *pietatis*, kabootan, karahayan.

precor, *precari*, *precatus sum* (*x*), mangadyi

praeclarus (*-a*, *-um*), malinawon, mahalaga

praedico, *praedicare*, *praedicavi*, *praedicatus* (*-a*, *-um*), magbalangibog, magharubay.

praedico, *praedicere*, *praedixi*, *praedictus* (*-a*, *-um*), magbantulin, pangenotan sa magsabi (o mahiling).

prae-figuro, *figurare*, *figuravi*, *figuratus* (*-a*, *-um*), magpa-anino, magpangenot.

praesto, *praestare*, *praestiti*, *praestitus* (*-a*, *-um*), magtao, magwaras.

primitia (*-ae*), tinagba.

propensius (*-a*, *-um*), ma-orop, ma-igot.

propitiatio, *propitiationis*,²⁶⁸ paomay-boot, palumoy-boot tanging an nakulgan maulian.

prosequor, *prosequi*, *prosecutus sum*, (maghinanyog?), magsunod sa paghanap, pagdakop, o paglusob.

Q

quaero (*quaesumus*) *quaerere*, *quaesivi*, *quaesitus* (*-a*, *-um*), magpamibi, namimibi kami (mag-ogid, magsiyasat).

quiesco, *quiescere*, *quievi*, *quietus*, magtoninong, magpa-hingalô.

²⁶³ Cf. Salmo 51,3: קַח־חַסְדְּךָ *kā-ḥas-de-kā* (Heb.) « *susog sa karahayan-mong boot* » .

²⁶⁴ Herak o pagkaherak kun katumbas kan Griegogng ἔλεος, *eleos*, halimbawa sa Mt. 9,13 (τί ἐστιν Ἐλεος θέλω *ti estin Eleos thelō*), boot sabihon « *Maawot ko pagkaherak* » .

²⁶⁵ תָּשׁ-מִי-אֵחַ *taš-mî-ah* (Heb.); *orior*, *ori*, *oritus sum* or *orior*, *oriri*, *ortus sum* (Vul.), *oriatur* sa Is 45,8. Cf. Antifona sa Paglaog, Domingo IV Adviento.

²⁶⁶ Cf. Is. 54,8; Enot na Babasahon, Adviento III-Jueves.

²⁶⁷ *Crucis patibulum* (*-i*) sa Colecta, Miercoles Santo. Cf. σταυρὸν, *stauron* (acc.) sa Mt.27,31-33; Mk 15,20-22; Lc 23,26-32, and Jn 19,16-18; σταυροῦ, *staurou* (gen.) sa Jn 19,19.

²⁶⁸ ἱλασμόν, *hilasmon* (cf. 1 John 4,10, Enot na Babasahon, Martes Paka-Epifania o Enero 8).

R

radio, radiare, radiavi, radiatus, maglakop an liwanag, magbanaag.

rego, regere, rexi, rectus (*-a, -um*), maghade, mamahalà (magpamahala).

remedium (*-i*), bulong, kaghinhawahan.

respicio, respicere, respexi, respectus (*-a, -um*), magsalingoy, balikan an naka-agi.

rigatus, -a, -um,²⁶⁹ binaribí, sinagom nin tubig, binobô; *cruere rigatus*, sinagom o binobô kan dugo.

rogo, rogare, rogavi, rogatus (*-a, -um*) (x), maghagad, magpamibi.

rumpo (*cur-*), *rumpere, rupi, ruptus* (*-a, -um*), raoton, rompagon, ratakon.

S

sacrificium (*-i*), sacrificio.

saltem, dawa..sana, lang.

scutum (*-*), kalasag, sagang.

semper, danay, dayaday.

similis, simile, similior (*-or, -us*)²⁷⁰ ; *similimus* (*-a -um*), kabaing, kaagid, sugad « *similem in forma (substantia) nostris* » .

similitudo (*-dinis*), pagkabaing, pagka-agid.

sincerus (*-a, -um*), totoo, sa-boót, rogaring na boót.

splendor (*-oris*), banaag

sponsus (*-i*), esposo,²⁷¹ sinublián sa Español na an boot sabihon *agom na lalaki*; sa Pamibi nin Eucaristía, si San Jose inaapod na *esposo* ni Maria, embes na *agom*

ni María. An *esposo* katumbas kan Latin na *sponsus* (agom na lalaki) na iyo an tataramon na gamit sa *editio typica tertia* kan *Missale Romanum*. Mantang an “agom” puedeng lalaki o babae. Kun lalaki, an katumbas kaini sa Latin iyo an *vir* (*vir*), na iyo an titulo ni San Jose na an fiesta sine-celebrar tuyong Marzo 19, kaya, “*San Jose, Agom ni Maria*” (St. Joseph, Husband of Mary). Sa Latin, an *sponsus* tukoy an agom na lalaki sa contexto nin pag-aragoman, kaya sa Ingles an katumbas kaini bako sanang “husband” kundi man an “groom”. Mantang an *vir*, tukoy kaini an siisay man na lalaking adulto, kaiba na diyan an agom na lalaki, o sarong lalaki na may paninindogan sa saiyang tataramon (*man of honor*), midbid sa saiyang isog-boot, asin kahalangkawan nin pangaran o katongdan sa sociedad. Kaya may pagkaka-iba an *sponsus* sa *vir*; sa Bikol ini pinapahayag sa pagkaka-iba kan *esposo* sa *agom* (na lalaki).

subreptio (*-onis*), pagdayà, paghâbon.

supplico, supplicare, supplicavi, supplicatus (*-a, -um*) (x), makimaherak.

T

tentatio, -onis (πειρᾶσμός, peirāsmós; πειρασμόν, peirasmon),²⁷² sugot, pagbalô.

*tollo, tollere, sustuli, sublatu*s (*-a, -um*), magpara.

trado, tradere, tradidi, traditus (*-a, -um*), magpaubaya, isukò, magpaniwala, magpasaluib

tribuo, tribuere, tribui, tributus, magwaras, magtao, magtagama (divide, assign; present; grant, allot, bestow, attribute).

tueor, tueri, tuitus sum, magbantay.

U

urgeo, urgere, ursi, maghurot.

V

²⁶⁹ Cf. Colecta, San Carlos Lwanga asin Pag-Iriba, Mga Martires (Junio 3).

²⁷⁰ Cf. “...in forma nostris” sa Sabado, Mga Aldaw sa Panahon kan Pasko kan Pagkamundag; “...in substantia nostrae carnis...similem...” sa Colecta II, Domingo Paka ika-6 kan Enero, Pagbonyag kan Kagurangnan.

²⁷¹ *Sponsus, sponsi* (Lat.) in reference to St. Joseph in the Eucharistic Prayers; differentiated from *vir, viri* (Lat.), lalaki na agom nin babae (husband).

²⁷² Mt 6,13; Lc 11,4.

vegeto, vegetare, vegetavi, vegetatus, magtao nin pakinabang (past. part., nakinabang, pinakinabangan); magpakusog (invigorate, impart energy to).

vetustas (-*atis*), daan na pagkabuhay; halawig na pangyayari.

vinculum, vinculi,²⁷³ tanikala, gakod, bugkos arog baga kan kadena, e.g., nagbubugkos nin duwang tawo sa paagi nin kasunduan.

virtus (-*tis*),²⁷⁴ kusog, kapangyarihan, kabagsikan (bagsik).

III

MGA SINUBLIAN NA TATARAMON/IDEA SA HEBREO, GRIEGO, ASIN LATIN NA GAMIT SA BIBLIA ASIN LITURGIA

A

Akì kan Tawo,²⁷⁵ (Gk.: ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, *ho huios tou anthrōpou*, Vul: *Filius hominis*, Eng: *Son of Man*). Sarô sa mga titulo na ginagamit ni Jesus sa pagpamidbid o pagtukoy sa sadiri. Gikan sa Hebreo na nagpamidbid nin tawo (cf. Sal. 8,4; Ezek. 2,1). Nin huli ta ginagamit man ini sa Dan. 7:13, nagpapahayag man ini nin pagka-diós. Kaya an titulo pagsarô kan pagkatawo asin pagka-Diós ni Jesus. Dai ini ginagamit kan mga Rabbi, kaya mayo ini nin kahulugan na pan-politica o pan-militar.

Allelúia/Hallelúia,²⁷⁶ (Heb.: הללל יהוה, *hallelujah*; Gk.: ἀλληλουῖα, *hallelouia*), duwang tataramon sa Hebreo na pigsumpay: “Hallelu” (הלל), boot sabihon “pag-omawon” o “pag-omaw” asin “Yah” (יה), pinalipot na ngaran kan Dios, an inaapod na tetragrammaton YHWH (יהוה). Kaya an boot sabihon kan hallelúia “Pag-omawon an Diós!” o “Pag-omaw sa Diós!”

Amen (Heb.: אָמֵן, *āmēn*; Gk.: ἀμήν, *amēn*),²⁷⁷ sarong tataramon nin pag-oyon o pag-ako. Ginagamit sa pagtapos nin mga pangadyi o pamibi na an boot sabihon “iyo man naggad” o “auot pa” o “auot pa man lugod”.

C

Cabellería,²⁷⁸ (Tag.: *kabayanihan*), mga parakabayò na makusog an boot, may dangal asin paggalang sa mga maluluya.

Cebada (ngaran na científico: *hordeum vulgare*, sa Ingles *barley*),²⁷⁹ sarong *cereal* na tipasi na kaayon sa familia nin mga doot, gamit sa kakanon arog baga kan tinapay, pambahog sa hayop, asin ginigikanan nin malta sa pagtimpla. Ini bilog na tipasi na mayaman sa hibla (fiber) asin iba pang mga nakakapakusog sa hawak.

Cepo (Esp.),²⁸⁰ pálo o paló, hariging kahoy, sungó; pálo, hawak kan dakula nang kahoy (*yagis*, kun sadit pa); nagigin paló kun ginigibong harigi (cf., paló).

Cordero kan Dios,²⁸¹ (Lat: *Agnus Dei*; Gk.: Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, *Amnòs tou Theou*). An apodon na “Cordero kan Dios” nanganga-hulugan na an Dios tinugotan si Jesus na gadanon na kaagid sa karnero para sa kasalan nin katawohan tanging mabuhay sagkod pa man. An kadaklan na pagsambit kan “cordero” sa Lumang Tipan pigtutukdo an sacrificio (85 sa 96 na pagsambit). Bilang sarong nasyon, pinonan kan

²⁷³ Cf. Pamibi sa mga Dolot, Cuarema II-Miercoles.

²⁷⁴ δύναμις, *dynamis* (Gk.); cf. Kap 12,10 sa Antifona sa Paglaog, Pascua V – Martes.

²⁷⁵ Cf. Mt 16,27; ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, *Huion tou anthrōpou* sa Mga Gibo 7,56. Cf. Enot na Babasahon, Pascua III-Martes.

²⁷⁶ E.g. Sal 104-106; Tob 13,17; 3 Mac 7,13; Kap 19,1–6.

²⁷⁷ E.g., Sal 41,13; 72,19; 89,52; Num 5,22; Neh 8,6; Is 65,16; 1 Chron 16,36.

²⁷⁸ רֶכֶב *re·chev* (Heb.), *currus, currus* (Vul.), *currus* sa 2 Had 12, Enot na Babasahon (II), Miercoles, Semana XI « kan Taon ».

²⁷⁹ κριθῖνος/κριθῖνοι (nom), κριθίνων (gen. pl.), *krithinōn* (Gk.); *bordiacius* (-*ia*, -*ium*) (Vul.), *panibus bordiaciis* sa Jn 6,13.

²⁸⁰ ξύλον, *xylon* (Gk.); *lignum, ligni* (Vul.), *ligno* sa Mga Gibo 16,24 (cf. Pascua VI-Martes).

²⁸¹ Jn 1,29.

Israel an saindang kasaysayan sa pagpahid kan dugo kan karnero sa harigi asin biga kan mga pintoan kan saindang mga harong.

Cuartel,²⁸² baraka, tinitiriponan (halimbawa nin mga soldados).

D

Dominaciones,²⁸³ an Dominaciones, saro sa mga coro nin mga angeles, sa langitnon na paharalangkawan (heavenly hierarchy) na sinasambit sa prefacio kaiba nin iba pang mga coro nin mga angeles asin arcangeles, mga *Tronos*, asin *Potestades*, bilang kaayon sa mga langitnon na coro na nag-oomaw sa Diós. Kaayon sinda sa ika-anom na coro, na an katongdan an pag-ayos kan mga gibo kan mga angeles na hababa an ranggo, asin ipinapaabot sinda an mga tugon kan Diós. Sinda an pinakahalangkaw na coro sa ika-duwang triad asin an ika-anom na gabos-gabos ng mga angeles.

E

Extasis (ἐκστάσει, *ekstasei*),²⁸⁴ kawâran-malay o pagkatulalâ, pagkamanghâ (Tag.), sa Ingles, *trance*.

F

Fariseo (*Fariseos*),²⁸⁵ kaayong sa sarong ancianong secta kan mga Judío, na midbid huli sa saindang mahigpit na pagkuyog o pagsunod sa ley, nasusurat man o gikan sa tradicion. Minimidbid man kan mga Judío na siya lamang sa kabanalan ta siya sana an nakaka-otob kan gabos na kahagadan kan ley. Siya sarong kaayon kaining secta na may pagtubod sa pagkabuhay-liwat, na nagsusunod pa kan mga tradicion kan saindang mga kamagurangan dawa mayo sa Biblia. Kaya halangkaw an paghiling sinda kan mga Judío, kaya mga “pinalaen” o “sinuhay” kun kabanalan an pag-oorolayan.

G

Gebenna (Bik.: *impierno*, *kabâban*),²⁸⁶ sa Biblia, an Gehenna iyo an kabâban sa solnopan asin ilawod kan Jerusalem kun saen an mga aki pigsacrificio ki Moloch, asin kun saen ngapit mga ramog asin hawak (nin tawo) sinurulo. Sa bagong tipan, tinutukoy kaini an paghatol kan Diós asin an padusa sa mga masombikal.

H

Hades (Gk: ᾍδης *hadē*), An kinamumugtakan nin mga gadan, katumbas kan *Sheol* (Heb: שְׁאוֹל *šə-’ō-wl*), boot sabihon lobongan o lolobngan. Tinutukoy man kan tataramon na ini an kinamumugtakan nin *pansamantalang padusa* para sa mga mararaot bago an pinakahuring paghatol (final judgment). Boot sabihon man kaini an ika-duwang buhay (afterlife), na sakop bako sana an mga mararaot kundi man an mga marahay bago an pinakahuring paghatol. Hiligon an *Sheol*.

Hosanna,²⁸⁷ sa Griego, “*Hosanna*” (ὡσαννά, *hōsannā*) sarong *interjection*, boot sabihon “ligtasan, nangangayo-ngayo kami saimo” o “pakiligtasan”. Katumbas ini kan Hebreo “*hoshi’a na*” (הוֹשִׁיעָה נָא)²⁸⁸, boot sabihon, “*pakilitas, ako nag-aarang*”. An Griegong tataramon ginagamit sa mga evangelio sa Bagong Tipan, orog na sa mga osipon kan mapang-ganang paglaog ni Jesus sa Jerusalem. Alagad sa pagkakataon na ini, an tataramon sarong pagkurahaw nin pag-omaw asin pagsamba-pagmidbid na si Jesus an Mesías.

Hostia, may duwang kahulugan an tataramon na ini kun ginagamit sa liturgia: a) tinapay na mayong levadura na kino-consagra sa Santa Misa tanging

²⁸² παρεμβολήν, *parembolēn* (Gk.); *castra*, *castrae* (Vul.), *castra* sa Mga Gibo 23,10; cf. Enot na Babasahon, Pascua VII-Jueves.

²⁸³ *Dominatio*, *dominationis* (*dominationibus*) sa Mga Prefacio sa Panahon nin Adviento.

²⁸⁴ Cf. Mga Gibo 11,15; Enot na Babasahon, Pascua IV – Lunes.

²⁸⁵ Gk.: Φαρισαῖος, *Pharisaïos*; Ara.: פְּרִישֵׁי *Pərīšā* (sing) o פְּרִישֵׁי *Pərīšayyā* (pl.), boot sabihon “pinalaen” o

“sinuhay”; agid sa Hebreo: פָּרוּשִׁים *Pārūš*, פְּרוּשִׁים *Pərūšim*. E.g. sa Mt 23,2; 16,6; Jn 3,1; Mga Gibo 23,6.

²⁸⁶ גֵּי הִנּוֹם, *Gē-Hinnōm* (Heb.), e.g., sa Jos 15,8; Jer 7,31; 19,2-6. Γέεννα, *Géenna* (Gk.); *gebenna*, *gebennae* (Vul.) sa Mk 9,43–48; Mt 5,22; 5,29–30; Lc 12,5; San 3,6.

²⁸⁷ Cf. Jn 12,13. Sa liturgia, an *Hosanna* ginagamit sa awit kan mga angel na inaawit pakatapos kan Prefacio.

²⁸⁸ Cf. Salmo 118,25.

magin “Hawak ni Cristo”²⁸⁹; b) victima na sinasacrificio.²⁹⁰

K

Kapanahonan kan mga panahom (Lat: [per omnia] saecula saeculorum. An expresion na ini na may formang “superlative genitive” ginagamit sa pagtapos kan mga pangadyion asin litanía, na nangangahulugan na panahon na nagdadabay, panahon na dai masukol nin ano man na pangsukol. Sa *Colecta* kan Santa Misa, sinasabi digdi na mayong panahon na pwedeng isipon o sabihon na si Cristo bakong buhay, o na siya bakong hade, ni panahon na siya bakong Diós, nin huli ta siya “nabubuhay asin naghade, ta siya (tunay asin totoong) Diós, sa *gabos* na kapanahonan kan mga panahon.” Kaya ining formula mapapadapit ki Cristo na danay na *buhay*, danay na *hade*, asin danay na *Diós* (laban sa Arianismo na nagtukdô na si Cristo tawo sana asin bakong Diós)—sa gabos na kapanahonan kan mga panahon.²⁹¹

Karahayan-boot,²⁹² sa Hebreo, *chesed* (חֶסֶד) na boot sabihon sa Ingles *loving-kindness*, *mercy*, o *steadfast love*. An pagkamoot na siring, labi pa sa simpleng “kabootan” asin sangkob an nagdadabay asin maimbod na pagkamoot kan Diós sa katawohan. Kaya pwedeng sabihon na an pagkamoot na ini pinararom o pina-odók pa nin pagkadayupot o pagka-maimbod, mayong karibay o patugmadan na mga kahagadan orog na sa pakikipag-tipan. Siring kaini an *karahayan-boot* na ipinamate ni Ruth ki Noemi, orog na kan maghabô siyang bayaan asin rayoan si Noemi, dawa ngani nagadan na an saiyang agom na aki ni Noemi. Enot ng namatean ni Noemi

an karahayan-boot ni Ruth kan ini asin saro pang manugang saiyang sinabihan: “*Magpuli na kamo, lambang saro sa harong kan saiyang ina. Marbayan kamo nin boot kan Kagurangnan siring na an mga nagadan asin ako minarbayan nindo nin boot.*”²⁹³ Orog pang namatean ni Noemi an siring na *karahayan-boot* kan siya sinabihan ni Ruth: “*Dai mo ako pagpiriton na bayaan taka asin mapuli suway saimo. Saen ka man magduman, duman man ako; saen ka man makidagos, duman man ak makikidagos.*”²⁹⁴

Kerubin,²⁹⁵ Sa Biblia, an mga Kerubin (o Kerunes) pinapamidbid na mapangyari, mga langitnon na linalang na may pakpak, na igwa nin mga katangian nin tawo, hayop, o agid sa gangam (cf. Kap. 4,6-8). Sinda an nagbabantay kan mga banal na lugar, arog baga kan Jardin kan Eden, kan Arco nin Tipan. Kaiba sinda nin mga *Serafin* asin *Ofanin*,²⁹⁶ na minimidbid sa saindang labi-labing pag-omaw asin pagsamba sa Diós huli kan saiyang kadakulaan, nag-aawit kan inaapod na *Trisagion* (*Banal, Banal, Banal*) na nagtatapos kan Prefacio bago an Pamibi sa Eucaristia sa liturgia. An *Ofanin* dai sinasambit sa liturgia. —Hilingon man an *Serafin* sa ibaba.

L

Ladano,²⁹⁷ lana nin mira (ginagamit na pambulong).

Libasion,²⁹⁸ dolot na inomon.

M

Misterio Pascual,²⁹⁹ Iyo ini an kabilogan kan ginibo ni Jesus sa pagtubos sa katawohan sa kasalan asin kagadanan: an saiyang pasion/pagsakit, an saiyang

²⁸⁹ Cf. Rubrica sa pagbayaw kan tinapay sa mga Pamibi nin Eucaristia.

²⁹⁰ Cf. Pamibi sa Eucaristia I, no. 92: “...hostiang dalisay, hostiang banal, hostiang daing-digta...”; Pamibi sa Pagdolot, Pascua III – Viernes.

²⁹¹ Cf. CATHOLIC NEWS AGENCY (CNA), *English Bishops Adjust Liturgical Translation, Following Vatican Concern* (<https://adoremus.org/2021/01/english-bishops-adjust-liturgical-translation-following-vatican-concern/>).

²⁹² Cf. Ruth 1,8; 2,20, & 3,10; Sal 89,2.

²⁹³ חֶסֶד *he-seḏ* sa Ruth 1,8:

²⁹⁴ Ruth 1,16-17.

²⁹⁵ כְּרֻבִּים *hak-ke-ru-hîm* sa Gen 3,24; כְּרֻבִּים *ke-ru-hîm* sa Eze 41,18. Cf. כְּרֻב *ke-ruḥ* sa Sal 18,10.

²⁹⁶ אוֹפָנִים *ophanim*, sa Lumang Tipan, inaapod man na auphanim o ofanim, asin kun beses galgalim (גִּלְגָּלִים), mga angeles na an tanda iyo an gulong na may matá. Tinutukoy sinda sa vision nin kalesa ni Profeta Ezekiel (cf. 1,15-21). Minimidbid man sinda na nagbabantay sa Trono kan Diós.

²⁹⁷ וָלֹט *wā-lōṭ* (Heb.); *stacte*, *stactes* (Vul.), *stacten* sa Gen. 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

²⁹⁸ וָנֶסֶךְ *wā-ne-seḵ* (Heb.); *libamen*, *-inis* (Vul.), *libamen* sa Joel 2,14. Cf. Enot na Babason, Miercoles de Ceniza.

²⁹⁹ Cf. Lunes, Pascua IV – Lunes.

pagkagadan, an saiyang pagbangon-liwat sa mga gadan, asin an saiyang pagbalik o pagsakat sa kalangitan so too kan saiyang Amâ. Ini an yaon sa tahaw kan pagtubod Cristiano, na nagpapahayag kan plano kan Diós sa paglitas asin panuga nin bagong buhay. An Misterio Pascual sine-celebrar sa liturgia, orog na sa panahon kan Semana Santa asin Pascua kan agkabuhay-liwat, asin ginigiromdom sa celebracion kan banal na Eucaristía.

P

Pamanggi kan Cordero (Gk: γάμος τοῦ Ἀρνίου, *gamos tou Arnion*);³⁰⁰ Lat: “Beati qui ad coenam nuptiarum Agni vocati sunt.” An “Pamanggi kan Cordero” na tinutukoy sa Kap 19,7, simbolo kan daing-tapos na pagkasarô ni Cristo asin kan saiyang simbahan, an pinakahalangkaw na pagtapos kan saiyang gaweng pagtubos asin an kapinônan kan pagkaka-sararô na mayong kasagkoran. Ini sarong banketeng langitnon kun saen an mga paratubod kasaro si Jesus sagkod pa man sa daing sagkod na kaogmahan.

Pascua, sinubli ini sa Español na tataramon na “Pascua,” na gikan man sa Latin na “Pascha,” na masususog man sa celebracion kan mga Judío na an apod *Passover* (Heb: פסח Pesach; Ara: פסח Paskha). An celebracion na ini nagroromdom kan pagdulag kan mga Israelitas sa kaoripnan sa Egipto. Sinugo kan Dios sinda na lahidan an mga harigi kan saindang mga harong kan dugo nin karnero na isasacrificio para sa katuyohan na ini, tanganing pagagi kan “angel nin kagadanan” kan pinakahuring peste na pinadara kan Kagurangnan sa Egipto, lihis an saindang mga harong huli sa tanda kan dugo. Sa paaging ini nailikay man ninda sa kagadanan an saindang mga aking panganay na lalaki, mantang an mga panganay na lalaki kan mga taga-Egipto iyo an nagkagaradan. An pangyayaring ini iyo an nagtulod sa Faraon na tugotan ng patalingkason an mga Israelitas sa Egipto. Sa Misal Romano sa Bikol, an kahulugan kan *Pascua*, “Easter”, kaya *Pascua kan Pagkabuhay-liwat*, an celebracion kan pagtubos kan Kagurangnan kan katawohan sa kaoripnan kan kasalan. An tataramon na *Easter* gikan man sa lumang Ingles na mga tataramon na “east,” “eastur,”

o “*ostara*,” boot sabihon an pagmaagahon (dawn), sirangan (east), o an panahon (season) nin tagsibol (spring), kun noarin nangyari an *crucifixion* asin *resurreccion*. Saro pang gamit kan tataramon na *Pascua* sa Misal Romano iyo na tinutukoy kaini an *cordero pascual* (sacrificial lamb): si Cristo iyo an pascua na inatang.³⁰¹

Pasion, sa Latin *passio*³⁰² (*Christi*). Sangkob kan pasion ni Cristo iyo an saiyang *pagsakit* asin *pagkagadan* sa Cruz, na centro kan teologia Christiana. Boot sabihon an pagbayad nin salâ (atonement), sacrificio asin pagtubos. Ini tipan-na-pagsacrificio, sarong paagi nin pagpagian-boot asin pagpa-ulì para sa kasalan, asin gawe na pagbabalik boot sa Diós. Kaya sinasabi sa Pamibi sa Eucaristía, “kan si Cristo pinasaluiban sagkod sa Pasion,” boot sabihon bako sanang *pagsakit*, kundi *pagsakit* na nagdara o naghantod sa *kagadanan* sa cruz.

Pasko, sa Pilipinas, an boot sabihon kan tataramon na ini iyo an *Christmas*. Sinubli ini sa Español na tataramon na “Pascua” (*supra*) na gikan man sa Latin na “Pascha,” na masususog sa celebracion kan mga Judío na an apod *Passover* (פסח Pesach). Sa Missal Romano sa Bikol, an kahulugan kaini “*Christmas*”, kaya Pasko kan Pagkamundag (sa Español *Pascua de Navidad*).

Potestades,³⁰³ sa liturgia, orog na sa mga Prefacio kan Pamibi nin Eucaristia, an “potestades” asin “virtudes” iyo an mga langitnon na linalang asin an saindang mga katangian, susog sa saindang pagkaka-banggit. Tinutukoy kan “potestades” an particular na ranggo nin mga angel (halangkaw na ranggo sa langitnon na paharalangkawan (celestial hierarchy). Minimidbid sindang *mapangyari* asin bantog, sa pakikipaglaban sa maraot asin pagpasunod nin kahusayan (order); mantang an mga “virtudes” iyo an mga marhay o magayon na mga katangian o pag-uugali nin mga tawo, nin mga angel, o dawa na ngani kan Diós na nakaka-ambag sa marhay na pagkabuhay. Tinutukoy man kaini an mga marhay na gibo (gawe) kan mga angeles (o mga langitnon na linalang).

³⁰⁰ Cf. Kap 19,7. Cf. Pag-alok as pagcomunión sa Santa Misa, no. 132 sa Pasunod-sunod sa Misa.

³⁰¹ E.g., Prefacio I-V sa Pascua.

³⁰² *Passio* (-onis), na gikan sa *patior*, *pati*, *passus sum*, na boot sabihon magsakit o magtagal. Cf. Pamibi sa Eucaristia II;

Pamibi Paka-Comunion, Pascua III – Sabado; Pamibi Paka-comunion, Pascua IV - Viernes.

³⁰³ *Potestas*, *potestatis* sa Mga Prefacio kan mga Pamibi nin Eucaristia.

Pretorio,³⁰⁴ sa Bâgong Tipan, an pretorio iyo an oficial na residencia kan Romanong Gobernador, *e.g.*, Poncio Pilato, kan Judea. Digdi hinatolan si Jesu ni Pilato. May beses na an apod digdi palacio.

Principados,³⁰⁵ mga namamahala o autoridad na espirtual sa kinasasakopan nin mga demonio, na laban sa kahadean kan Diós asin sa pagpalakop kan evangelio. An ngaran na ini dungan na nasasambit kaiba an mga *potestades*, mga *kapangyarihan* asin *dominaciones*, sa pagpahiling kan pasunod-sunod sa paharalangkawan nin mga espirtual na personalidad na may influencia sa kinaban, dagânon man o espirtual. Ini an kabagsikan nin diklom na laban sa kabôtan kan Diós asin sa pagtugdas kan saiyang kahadean huli ki Jesu Cristo.

R

Rabbi,³⁰⁶ para sa mga Judío, an rabbi sarong lider na espirtual asin paratukdo mapapadapit sa religion, sarong giya sa comunidad kan mga Judío. Mahiwas an saindang kaaraman sa paagi nin maorop na pag-adal dapit sa Biblia asin Talmud.³⁰⁷ Sinda an nanganganam sa paglingkod sa religion, namamayo sa mahalagang ocasion sa pagkabuhay, asin naghuhulit mapapadapit sa ley asin sa mga kinaugalian (tradicion) kan mga Judío.

Rabboni,³⁰⁸ sarong magalang na tataramon na Aramaico na an boot sabition “maestro” o “kagurangnan”. Dawa nakaka-agid an kagulugan kan *Rabboni* sa *Rabbi*, may pagkaka-iba an duwa. An duwa iyo an apod sa mga “maestro” o mga “lider na espirtual”. Alagad an *Rabboni* mas may doon, maginalang asin personal na forma nin *Rabbi*. An *Rabbi* sarong titulo para sa kiisay man na Judíong paratukdo, alagad an *Rabboni* mas harani sa puso kaya mas may pagpadangat na pag-apod.

Resina,³⁰⁹ mapulot asin masusuloon na material na natutunaw sa tubig na garo dugos na gikan sa mga kahoy o iba pang mga tinanom; ginigibong polymer, kaya matagal, kaya nagagamit na pansulat, pampatong (Ing., coating), etc.

S

Sabaoth,³¹⁰ mga hukbô, ginagamit sa sarong titulo kan Diós sa biblia, “Kagurangnan nin mga Hukbô”. Ini pagmidbid kan kapangyarihan kan Diós asin kan saiyang pagigin Kagsakop sa bilog na linalang, orog na sa saiyang pagigin parasurog asin pamumuno sa mga Israelitas asin kan saindang mga hukbô. Katumbas kaini an tataramon na Hebreo “צְבָאוֹת” (*Tsebaot*), na an boot sabihon “mga hukbô” (sa Ingles *armies* o *hosts*). An “YHWH Sabaoth” (Yahweh Sabaoth) sarong paagi sa pagmidbid na an Diós Kagurangnan kan gabos na langitnon asin dagânon na kabagsikan, asin Siya an parasurog kan mga Israelitas. Sa Griego an Σαβαώθ (*Sabaoth*)³¹¹ iyo man mismo an kahulugan.

Saduceo (*Saduceos*),³¹² mga kaayon sa sarong secta nin mga Judío kan panahon ni Cristo na dai nagtutubod sa pagkabuhay-liwat, sa mga espirtu (na dai nahihiling), asin habo magkuyog sa mga tradicion na osipon sana, kaya minasunod sa mga nakasurat sana na ley. Kaya dai sinda nagtutubod sa mga doctrina na dai nakasurat sa ley, arog baga, maliban sa pagkabuhay-liwat, sa pagbalos (padusa) man o venganza sa ika-duwang buhay, asin sa mga angeles na minimidbid na mga espirtu.

Sanhedrin,³¹³ sarong tataramon na Hebreo סֵנֶדֶרִין (*sanhedrin*) na an apod man sa Griego συνέδριο (*sunedrio*), boot sabihon *concilio* o *pagtiripon*. Sa Biblia, an *Sanhedrin* iyo an pinakahalangkaw na

³⁰⁴ Πραιτώριον, *Praitōrion* sa Mc 15,16.

³⁰⁵ ἀρχὴς, *archēs* (Gk.); gikan sa *principor*, *principari*, *principatus sum* (Vul.), *principatum* sa Ef. 1,21; cf. Enot na Babasahon, Pagsakat sa Langit, Taon A.

³⁰⁶ Ῥαββί, *Rhabbi* (Gk.). Cf. Mt 23,2,7; Jn 9,2; 6,5; Mc 9,5.

³⁰⁷ An *Talmud*, laen sa Biblia, sarong pagtipon (coleccion) kan mga ancianong katukdoan mapapadapit sa ley asin teología kan mga Judío.

³⁰⁸ Ῥαββουνί, *Rabbouni* (Gk.); *rabboni* sa Vulgata (Jn 20,16); cf. Evangelio, Domingo kan Pascua.

³⁰⁹ רֶזֶקִי *ū-ṣə-rî* (Heb.); *resina*, -ae (Vul.), *resinam* sa Gen. 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

³¹⁰ Cf. 1 Samuel 17,45. Sa liturgia, katumbas kan Sabaoth an Bikol na “Diós nin mga hukbô” na yaon sa awit na Hosanna pakatapos kan Prefacio.

³¹¹ Cf. Rom 9,29 asin Snt 5,4.

³¹² Heb.: צְדוּקִים *Tzeduqim*; Gk.: Σαδδου καῖοι, *Saddou kaioi*; Vul.: *sadducaeos*. Cf. Mt 3,7; 22,23; Mc 12,18; Lc 20,27; Mga Gibo 4,1; 5,17; 23,6.

³¹³ Heb.: סֵנֶדֶרִין *sanhedrin*; Gk.: συνέδριο, *sunedrio*. Cf. Mga Gibo 4,15 & 5,27, Enot na Babasahon, Sabado sa Octava kan Pascua; Enot na Babasahon, Domingo III – Pascua kan Pagkabuhay-liwat.

judicial, legislativo, asin pan-religion na Concilio kan mga Judío na may 71 na kaayon. Saro ining poderosong grupo na may kapangyarihan na sakop an mga bagay na civil asin pang-religion kan panahon ni Jesus asin kan enot na mga taon kan Cristianismo.

Serafin (*serafines*),³¹⁴ An mga *Serafin* iyo an may pinakahalangkaw na rango sa paharalangkawan kan sa mga angeles (angelic hierarchy). Sinasambit sinda orog na sa Libro ni Profeta Isaías. Midbid sindang igwa nin anom na pakpak asin huli sa saindang dayupot na pagkamoot sa Diós asin pag-omaw sa saiyang kabanalan asin kadakulaan. Duwa sa saindang pakpak ginagamit sa pagtahob kan saindang lalawgon asin bitis, asin an duwa ginagamit sa paglayog. Kaiba ninda an mga *Kerubin*³¹⁵ asin mga *Ofanin*³¹⁶ sa kahalangkawan, bantog sa saindang pagawit kan inaapod na *Trisagion* (*Banal, Banal, Banal*), na iyo an nagtatapos kan mga Prefacio bago an Pamibi sa Eucaristia sa Liturgia. Sa tradicion kan Cristianismo igwa nin pitong serafines, na inaapod man na pitong Arcangeles, sarong grupo nin mga mapangyaring langitnon na linalang. Kaiba digdi sinda *Michael, Gabriel, Raphael, Uriel, Raguel, Remiel*, asin *Zerachiel*. –Hilingon man an *Kerubin* (o *Kerubines*) sa itaas.

Shekel,³¹⁷ bilang (sukol) nin timbang sa Israel; ini an apod sa moneda kan Israel, arog kan *piiso* sa Pilipinas o *dollar* sa America.

Sheol,³¹⁸ sa Lumang Tipan, *Sheol* an apod sa “*kina-mumugtakan nin mga gadan*”, o eerokan nin mga nagadan, kaya nangangahulugan man na lobongan (lolobngan), o kalot. Sa Vulgata, inapod ini ni San Geronimo na “*infierno*” kaya nangangahulugan man na “*kamugtakan nin padusa*” na kun apodon sa Ingles

“*hell*”. An tataramon na *Sheol* dai ginagamit sa Bagong Tipan, alagad ini may katumbas sa tataramon na Griego, ᾗδης (*hadē, Hades*), boot sabihon “*kamugtakan nin padusa*” para sa mga maraot na nagadan (cf. Lc 16,23),³¹⁹ binikol na “*infierno*” na subli sa Español.

Sinagoga,³²⁰ sa Biblia, an sinagoga sarong lugar na pinagsasambahan kan mga Judío, lugar man nin saindang pinagtitiiripon, kun saen sinda tinutukdoan o hinuhulitan orog na dapit sa ley; centro man kan saindang pagkabuhay bilang sarong comunidad. Sa Bagong Tipan, dakul na beses nagsungko si Jesus sa sinagoga tanganing magtukdo, magbulong, asin maki-iba (maki-ayon) sa mga kapwa Judío (Mc 1,21-28; Jn 6,25-71).³²¹ An sinagoga pwedeng: *a*) si mga tawo mismong nagtitiiripon (Snt 2,2), o *b*) si lugar mismong pinagtitiiriponan (Lc 7,5).

T

Tinotong-na-atang (*holocausto*), katumbas kan tataramon na Hebreo הֶעֱלָה (*olah*),³²² siring man kan Griegong ὁλόκαυστος (*holokaustos*),³²³ asin kan Latin na *holocaustum* (-i). Sa Biblia asin sa Liturgia, an boot sabihon kaini iyo an sarong hayop (*e.g.*, karnero) na lubos na sinusulô sa altar sagkod na ini matotong, sarong sacrificio na dinodolot bilang atang sa Diós. Minimidbid ining pinakahalangkaw na sacrificio, na lubos na idinudsay sa Diós, mayo nin tadâ para sa mga padi asin para sa nagdodolot–gabos para sa Diós.

Tragacanto,³²⁴ sa Hebreo *nakot* boot sabihon mga pampanamit (Ing., *spices*) sa kakanon.

Tronos,³²⁵ an Tronos saro sa mga coro nin mga angeles na sinasambit sa prefacio kaiba nin iba pang

³¹⁴ שֶׁרָפִים *ś-rā-pīm* (Heb.) sa Is 6,2; הַשֶּׁרָפִים *haś-ś-rā-pīm* sa Is 6,6; hilingon man an Is 14,29 & Is 30,6; *seraphin* (Vul.). Cf. Mga Prefacio.

³¹⁵ כְּרֻבִּים, *kə-ru-bīm*, hilingon sa itaas.

³¹⁶ אוֹפָנִים, *Ophanim*, hilingon sa itaas an mapapadapit sa *Kerubin*.

³¹⁷ שֶׁקֶל *shekel* (Heb.); cf. 2 Kings 5,5, Enot na Babasahon, Cuaresma II-Lunes.

³¹⁸ שְׁאוֹל *ś-ʾwl* (Heb.); *infernus, inferni* (Vul.), *inferno* sa Sal 30,4. Cf. Sal 88,3,5; 6,5; 16,10; 139,8. Sa liturgia, sinasambit ini halimbawa sa Salmo paka Ika-apat na Babasahon, Vigilia Pascual; Salmo, Domingo III – Pascua kan Pagkabuhay-Liwat.

³¹⁹ Cf. Mga Gibo 2,27.31. An kahulugan kan ᾗδης (*hadē, Hades*) digdi iyo an “pagbabâ sa kagadanan” o an “kagadanan” mismo. Cf. Mt 11,23; Mt 16,18; Lc 10,15; Kap 1,18; 6,8; 20,13.

³²⁰ Halimbawa: συναγωγὰς, *synagōgas* sa Mga Gibo 9,2.

³²¹ Cf. Lc 4,16; 13,10-17; Mc 3,1-6.

³²² Cf. Lev. 1,3-16.

³²³ Cf. Hebrews 10,6-8.

³²⁴ נֶחְמֵחַ *nə-kōt* (Heb.); *aroma, aromatis* (Vul.), *aromata* sa Gen 37,25; cf. Enot na Babasahon, Cuaresma II-Viernes.

³²⁵ *Thronus, throni* (*thronis*) sa Mga Prefacio sa Panahon nin Adviento.

mga coro nin mga angeles asin arcangeles, mga *Dominaciones*, asin *Potestades*, bilang kaayon sa mga langitnon na coro na nag-oomaw sa Diós. Sinda an ika-pitong coro na pinapanindogan an kapangyarihan asin autoridad kan Diós, na nauugnay sa trono kan Dios. Sinda mga linalang nin katoninongan asin pagpasakop, na sinasangkayan kan Dios, siring sa karwahe kan Dios.

V

Virtudes,³²⁶ sa liturgia, orog na sa mga Prefacio kan Pamibi nin Eucaristia, an mga “virtudes” asin an mga “potestades” iyo an mga langitnon na linalang asin an saindang mga katangian, susog sa saindang pagkaka-banggit. An mga “virtudes” iyo an mga *marhay* o magayon *na mga katangian* o *pag-uugali* nin mga tawo, nin mga angel, o dawa na ngani kan Diós na nakaka-ambag sa marhay na pagkabuhay. Tinutukoy man kaini an mga marhay na gibo (gawe) kan mga angeles (o mga langitnon na linalang). An mga “potestades” iyo an particular na ranggo nin mga angel (halangkaw na ranggo sa langitnon na paharalangkawan (celestial hierarchy). Minimidbid sindang mapangyari asin bantog, sa pakikipaglaban sa maraot asin pagpasunod nin kahusayan (order).

Z

Zi'ón (*Sion*),³²⁷ *a*) bulod sa Jerusalem kun saen itinugdok an Ciudad ni David; *b*) an kuta (pina-orog kakusog na lugar (fortress, citadel) sa ancianong Jerusalem; *c*) Jerusalem; *d*) mga Judío o an saindang relijiún. Sa Cristianong pag-isip (kaisipan), *Zi'on* an apod sa “langitnon na ciudad” o an “kahadean nin langit”.

³²⁶ *virtus*, *virtutis* sa Mga Prefacio kan mga Pamibi nin Eucaristia.

³²⁷ זִיּוֹן *ṣî-yō-wn* (Heb.); *Sion* (Vul.), sa Is 8,18 (cf. 2 Sam 5,4; Sal 74,2. Sa Bagong Tipan: Σιών (*Siōn*), halimbawa sa Mt 21,5; Heb 12,22; Kap 14,1.

Septuagint Source:

Baruch:

<https://www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/septuagint/chapter.asp?book=45&page=3>

Esther:

<https://www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/septuagint/chapter.asp?book=20&page=4>

<https://ia804504.us.archive.org/31/items/InterlinearGreekEnglishSeptuagintOldTestamentPrint/Interlinear%20Greek-English%20Septuagint%20Old%20Testament%20-%20print.pdf>

https://vulgate.org/ot/isaiah_50.htm